

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Παγκόσμιες Προκλήσεις και Συστήματα Αναλύσεων»

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία:

Ο αντίκτυπος των αμυντικών δαπανών στην οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας στις περιόδους πριν και μετά την κρίση εθνικού χρέους (2009-2018)

Κολοκοτρώνης Μάριος

Επιτροπή:

Επίκουρος Καθηγητής: Ε. Τ. Φακιολάς

Επίκουρος Καθηγητής: Σ. Πετρόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής: Ν. Σ. Κουτσούκης

Κόρινθος, 2020

UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE
SCHOOL OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCE
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCES AND
INTERNATIONAL RELATIONS

Master of Arts in
«*Global Risks and Analytics*»

Master's Dissertation:

The impact of military expenditure in financial growth of Greece for the time period before and after the sovereign debt crisis (2009-2018)

Kolokotronis Marios

Committee:

Assistant Professor: E. T. Fakiolas

Assistant Professor: S. Petropoulos

Associate Professor: N. S. Koutsoukis

Corinth, 2020

Abstract

The relationship between defense spending and economic growth has been the subject of studies both for Greece and for various countries around the world. The current analysis examines the interaction between defense spending and economic growth during the period 2008-2018, including the national debt crisis. In order to safeguard its sovereignty and national integrity, each state is obliged to devote a significant amount of its resources in defense production in order to respond to actual or potential threats. This study will use the correlation analysis as a method to understand the relationship between defense spending and economic growth as well as the relationship with debt. The purpose of this study is to establish whether there is a causal link between defense spending and economic growth in the years 2008-2018. In conclusion, the impact of defense spending on Greece's economic growth is negative and low.

Περίληψη

Η σχέση μεταξύ αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης έχει γίνει αντικείμενο μελετών τόσο για την Ελλάδα όσο και για διάφορα κράτη από όλο τον κόσμο. Η τρέχουσα ανάλυση εξετάζει την αλληλεπίδραση μεταξύ αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης κατά την περίοδο 2008-2018 στην οποία συμπεριλαμβάνεται και η κρίση εθνικού χρέους. Κάθε κράτος προκειμένου να προασπίσει την κυριαρχία του και την εθνική του ακεραιότητα είναι υποχρεωμένο να αφιερώνει ένα σημαντικό μέρος πόρων στην παραγωγή της άμυνας προκειμένου να αντιμετωπίσει υπαρκτές ή δυνητικές απειλές. Για την μελέτη αυτή θα χρησιμοποιηθεί η μέθοδος ανάλυση συσχέτισης (correlation) με σκοπό την κατανόηση της σχέσης μεταξύ αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης καθώς και τη σχέση με το χρέος. Ο σκοπός της μελέτης είναι να αποδειχθεί αν υπάρχει αιτιώδεις συνάφεια των αμυντικών δαπανών και της οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας κατά τα έτη 2008-2018. Συμπερασματικά, η κατάληξη είναι ο αμυδρός αρνητικός αντίκτυπος των αμυντικών δαπανών στην οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας.

Πρόλογος

Όπως λέει ένα ρητό: «σημασία έχει το ταξίδι, όχι ο προορισμός» έτσι και η ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας είναι σαν επιτέλους να φτάνεις στον προορισμό σου μέσα από δύσβατο μονοπάτι, έχοντας αποκτήσει παράλληλα διάφορες γνώσεις και εμπειρίες.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου επίκουρο καθηγητή Ευστάθιο Φακιολά για το χρόνο που μου αφιέρωσε και φυσικά για το απaráμιλλο ενδιαφέρον του με εύστοχες παρατηρήσεις και συμβουλές κατά τη διάρκεια της συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου και στη σύντροφό μου Ιωάννα για την ψυχολογική τους υποστήριξη όπως και την υπομονή που επιδείξαν σε όλο το διάστημα από την αρχή ως το τέλος.

Πίνακας περιεχομένων

Abstract.....	i
Περίληψη.....	ii
Πρόλογος.....	iii
Κατάλογος πινάκων.....	v
1. Εισαγωγή.....	1
2. Η αναγκαιότητα των αμυντικών δαπανών σε περίοδο οικονομικής κρίσης.....	3
2.1 Αίτια που οδήγησαν στην οικονομική κρίση.....	4
3. Ανάλυση και σύγκριση της σχέσης αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης.....	8
3.1. Επίδραση του χρέους στην οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας.....	8
3.1.1 <i>Οι Αμυντικές Δαπάνες στην Ελλάδα</i>	11
3.1.2 <i>Πορίσματα</i>	15
Συμπεράσματα.....	17
Κατάλογος πηγών.....	20

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1 ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές Ελλάδα (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ 17/1/2020)	10
Πίνακας 2 Αμυντικές δαπάνες Ελλάδας εκφρασμένες ως % του ΑΕΠ και σε ευρώ (πηγή: SIPRI).....	13

1. Εισαγωγή

Οι αμυντικές δαπάνες αποτελούσαν και θα συνεχίζουν να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι κάθε χώρας που θέλει να εξασφαλίσει την εθνική της ασφάλεια. Τι σημαίνει όμως ο όρος αμυντικές δαπάνες και τι περιλαμβάνει; Αμυντικές δαπάνες είναι το άθροισμα των κονδυλίων τα οποία διαθέτει κάθε χρόνο κάθε κράτος στην άμυνα. Περιλαμβάνει μισθοδοσία και λοιπές παροχές καθώς και αγορά, λειτουργία και συντήρηση του κεφαλαιουχικού και μηχανολογικού εξοπλισμού των ενόπλων δυνάμεων (Αντωνάκης, 2002).

Σύμφωνα με την παγκόσμια ιστορία αλλά και την ιστορία της Ελλάδας οι αμυντικές δαπάνες αποτελούσαν ένα από τα σημαντικότερα θέματα για την εξέλιξη του κράτους. Η γεωστρατηγική θέση της Ελλάδας και τα προβλήματα με τη γειτόνα χώρα, την Τουρκία έχουν οδηγήσει σε υψηλές αμυντικές δαπάνες οι οποίες κρίνονται απαραίτητες ανεξάρτητα από το οικονομικό επίπεδο της χώρας. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έχουν αποτελέσει μείζον ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής της χώρας αφού οι δυο χώρες έχουν κοινά οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα στη θάλασσα του Αιγαίου. Όλες οι χώρες διαθέτουν πόρους για τις αμυντικές τους δαπάνες ανεξάρτητα απειλών ή γεωπολιτικής θέσης. Για την Ελλάδα όμως η Τουρκία αποτελεί πολλούς αιώνες απειλή εξαιτίας των «πεισοδίων» ανά τα χρόνια (Ιμια, Μάρτης 1989 κλπ.) καθώς και της αναθεωρητικής πολιτικής που φαίνεται να έχει υιοθετήσει η Τουρκία, συνεπώς κρίνεται αναγκαία η ύπαρξη αμυντικών δαπανών (Νταβούτογλου, 2010).

Από την εποχή που εκδηλώθηκε η οικονομική κρίση στην Ελλάδα το 2010, οι αμυντικές της δαπάνες έχουν περιοριστεί σημαντικά. Και στους τρεις κλάδους των ενόπλων δυνάμεων λόγω της μειωμένης οικονομικής δυνατότητας που έχει επιφέρει η κρίση παρατηρείται η στασιμότητα στον ανεφοδιασμό με καινούργιο εξοπλισμό ή η μη επαρκής συντήρηση του ήδη υπάρχοντος (Κεβόρκ & Κόλλιας, 2018).

Οι αμυντικές δαπάνες αποτελούν ένα σημαντικό κόστος για την οικονομία της χώρας αφού δεσμεύουν παραγωγικούς πόρους είτε ανθρώπινους είτε υλικούς (όπως χρήματα) που θα μπορούσαν να διοχετευθούν σε άλλους τομείς όπως για παράδειγμα για την γρηγορότερη αποπληρωμή του χρέους της Ελλάδας και επιστροφή της χώρας στις αγορές με καλύτερη διαπραγματευτική ικανότητα (Κόλλιας, 2017).

Σύμφωνα με τον Αντωνάκη (2002, σελ. 9) «το κράτος επιλέγει το ύψος των αμυντικών δαπανών που θα διενεργηθούν στην διάρκεια μιας χρονικής περιόδου, προσπαθώντας να μεγιστοποιήσει την ευημερία των πολιτών, με δεδομένο το στρατηγικό περιβάλλον της χώρας (απειλή ή μη απειλή πολέμου, συμμετοχή σε αμυντικές συμμαχίες κλπ.) και τις οικονομικές της δυνατότητες» (Αντωνάκης, 2002). Η δυνατότητα μιας χώρας να διαθέτει πόρους στην παραγωγή της άμυνας εξαρτάται από την οικονομική της κατάσταση. Όσο πιο οικονομικά υγιής είναι μια χώρα τόσο περισσότερους πόρους μπορεί να εξασφαλίσει για την παραγωγή της άμυνας. (Αντωνάκης, 2002)

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα έχει περιέλθει σε μεγάλη οικονομική κρίση η οποία την οδήγησε σε μεγάλη ύφεση σε όλους τους τομείς. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι αμυντικές δαπάνες να μειωθούν κατά 0,3 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ στη 10ετία και διαμορφώθηκαν στο 2,5% το 2017, έναντι 2,1% που ήταν ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ (ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2019).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η μελέτη θεμάτων σχετικά με την ασφάλεια και τις αμυντικές δαπάνες δεν είναι νέα αλλά έχει αναχθεί σε αυτοτελή κλάδο της οικονομικής επιστήμης την «οικονομία της άμυνας». Η οικονομική της άμυνας κάνει χρήση μεθοδολογικών εργαλείων και αναλύσεις της οικονομικής επιστήμης με θέματα που αφορούν την άμυνα και τις διεθνείς σχέσεις μεταξύ κρατών (Κόλλιας, 2017, σ. 17)

Σκοπός της έρευνας είναι η μελέτη της σχέσης πρώτα μεταξύ του χρέους και των αμυντικών δαπανών κυρίως λόγω της ύπαρξης μεγάλου κρατικού χρέους τη περίοδο 2008-2018, τα χρόνια της μεγάλης ύφεσης, και τέλος και πιο σημαντικό μεταξύ αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης και ποιες είναι οι επιπτώσεις των αμυντικών δαπανών στην οικονομική μεγέθυνση, αν ισχύει ότι υπάρχει αιτιώδης συνάφεια. Η οικονομική μεγέθυνση μιας χώρας προκύπτει από το εισόδημα, τις μεταβολές του και τους παράγοντες που επιδρούν καθοριστικά (Καλαϊτζιδάκης & Καλυβίτης, 2008, σ. 19).

Εύλογο είναι ότι όσο περισσότερο εισόδημα έχει στη διάθεση του ένα κράτος, τόσα περισσότερα αγαθά είναι σε θέση να αποκτήσει και άρα θεωρείται ότι αποτελεί βελτίωση τόσο για την οικονομική του θέση όσο και για την ευημερία του. Ως προς την οικονομική μεγέθυνση το σημαντικότερο μέγεθος που μας δείχνει τον δείκτης είναι το ΑΕΠ της χώρας (Κόλλιας, 2017).

Στη μελέτη που θα ακολουθήσει θα γίνει ανάλυση συσχέτισης αρχικά μεταξύ της εξαρτημένης μεταβλητής η οποία ορίζεται ότι είναι το χρέος σε ποσοστό του ΑΕΠ με την ανεξάρτητη μεταβλητή που είναι οι αμυντικές δαπάνες της χώρας σε Ευρώ. Στη συνέχεια θα γίνει ανάλυση της συσχέτισης της εξαρτημένης μεταβλητής η οποία είναι η οικονομική μεγέθυνση επομένως το ΑΕΠ με την ανεξάρτητη μεταβλητή η οποία ορίζεται πάλι ότι θα είναι οι αμυντικές δαπάνες της χώρας. Προκειμένου να διαπιστωθεί αν υπάρχει σχέση και ποια είναι αυτή μεταξύ των μεταβλητών χρέους και αμυντικές δαπάνες και οικονομική μεγέθυνση με αμυντικές δαπάνες θα επιλεγεί σαν μέθοδος η ανάλυση συσχέτισης (correlation analysis). Στην ανάλυση θα χρησιμοποιηθεί ο συντελεστής συσχέτισης Pearson όπου οι τιμές του κυμαίνονται μεταξύ -1,0,+1. Όπου το -1 δηλώνει αρνητική σχέση, το +1 θετική σχέση και το 0 μηδενική σχέση μεταξύ των μεταβλητών. Ο όρος συσχέτιση αφορά τον βαθμό με τον οποίο δύο μεταβλητές μεταβάλλονται ταυτόχρονα και προς ποια κατεύθυνση θετική ή αρνητική, με την προϋπόθεση ότι η σχέση τους είναι γραμμική. Επιπρόσθετα με την βοήθεια του προγράμματος EXCEL θα απεικονιστούν τα αποτελέσματα αυτής της σχέσης όπως και με τη βοήθεια διαγραμμάτων και πινάκων (Κατσή, Σιδερίδης, & Εμβαλωτής, 2010, σσ. 111-112)

Πηγές δεδομένων για συγκρίσεις στοιχείων που αφορούν το μέγεθος των συνολικών δαπανών αλλά και το ποσό που αφορά μόνο τις αμυντικές δαπάνες διαχρονικά για την Ελλάδα θα χρησιμοποιηθούν βάσεις δεδομένων του SIPRI που αφορούν αμυντικές δαπάνες όπως και στοιχεία από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία.

Μέσα από την παρούσα εργασία θα καταλήξουμε στη θέση πως υπάρχει αρνητική επίδραση των αμυντικών δαπανών στην οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Είναι σημαντικό σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον να μπορεί η χώρα να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων της διεθνούς πολιτικής σκηνής.

2. Η αναγκαιότητα των αμυντικών δαπανών σε περίοδο οικονομικής κρίσης

Η γεωπολιτική -γεωστρατηγική θέση της Ελλάδας είναι υψίστης σημασίας. Όσον αφορά την χώρα, η γεωγραφική της θέση κάθε άλλο παρά γεωπολιτικά ασήμαντη είναι, διότι βρίσκεται στο πιο κρίσιμο σημείο της ανατολικής Μεσογείου, μιας και η στρατηγική της θέση αποτελεί κόμβο ανάμεσα στη νοτιοανατολική Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Χάρη σε αυτή τη θέση, η Ελλάδα αποτελούσε ανέκαθεν πόλο έλξης και ενδιαφέροντος από της ισχυρές δυνάμεις της ιστορίας (Χουτέα, 2018).

Η Ελλάδα παρουσιάζει μια μοναδική περίπτωση (συγκριτικά με άλλες χώρες της Ε.Ε. και κρατών-μελών του ΝΑΤΟ) η οποία αντικατοπτρίζεται στο μέγεθος των πόρων, ανθρώπινων και υλικών, που αφιερώνει κάθε χρόνο στην άμυνα της (Κόλλιας, 2017). Οι πόροι αυτοί δαπανούνται κυρίως λόγω των προβλημάτων που αντιμετωπίζει με τον εξ ανατολών γείτονα της. Η Τουρκία αποτελεί τον πιο σημαντικό κίνδυνο για την Ελλάδα αφού οι σχέσεις είναι κατά περιόδους εξαιρετικά τεταμένες και με άλυτες διαφορές. Οι διαφορές αυτές οφείλονται κυρίως στα κοινά οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα στο Αιγαίο και την εισβολή στη Κύπρο. Δεν είναι λίγες οι φορές που «κρίσεις» έχουν σχεδόν φτάσει στα πρόθυρα ένοπλης σύγκρουσης όπως αυτή του Μάρτη του 1989 και της κρίσης των Ιμίων. Ακόμα, υπάρχει πάντα το *casus belli* που έχει θέσει η Τουρκία σε περίπτωση επέκτασης των ναυτικών μιλίων από πλευράς της Ελλάδος. (Κολlias & Paleologou, 2003). Οι παραβιάσεις στον εναέριο χώρο της χώρας καθημερινά είναι ένας ακόμα λόγος η χώρα να δίνει ιδιαίτερη βάση στις αμυντικές της δαπάνες, δείχνοντας έτσι πως διαθέτει αποτρεπτική δύναμη (Κολlias, 2004).

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει το κράτος εξαιτίας της Τουρκίας είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν, καθώς αλλάζει ο συσχετισμός των δυνάμεων μέσω της αύξησης της διπλωματικής και στρατιωτικής ισχύς έναντι της Ελλάδας. Η Τουρκία, στον απόηχο των πρόσφατων γεγονότων, φαίνεται πως χρησιμοποιεί πλειάδα μέσων προκειμένου να αποκτήσει εντονότερη παρουσία στην περιοχή της Μεσογείου, με κυρίαρχο μέσο απειλής τόσο για την Ελλάδα όσο και για την υπόλοιπη Ευρώπη τις προσφυγικές ροές (Χουτέα, 2018).

Λόγω της «ατέρμονης» κόντρας μεταξύ των δύο χωρών η Ελλάδα αναγκάζεται να αφιερώνει μεγαλύτερο μέρος του οικονομικού της προϋπολογισμού σε πόρους για αμυντικές δαπάνες, ειδικότερα όταν η Τουρκία επιδίδεται σε φρενήρεις υπερεξπλισμούς και στρατιωτικά προγράμματα η Ελλάδα καλείται να απαντήσει ώστε να υπάρχει ρεαλιστική ισορροπία ισχύος. Σε μικρότερη κλίμακα, τις αμυντικές δαπάνες έχουν ενθαρρύνει, αλυτρωτικές βλέψεις μικρότερης στρατιωτικής δυναμικότητας από τη Τουρκία, όπως τα Σκόπια, τα οποία ευελπιστούν στη δημιουργία μιας «Μεγάλης Μακεδονίας» καθώς και η Αλβανία, με το ζήτημα της Τσαμουριάς (Κεβόρκ & Κόλλιας, 2018, σσ. 257-258). Επομένως, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η ανάγκη για διατήρηση του *status quo* στη περιοχή και για διατήρηση της ισχύος και ασφάλειας της χώρας καθίστανται αναγκαίες και υποχρεωτικές οι αμυντικές δαπάνες. Αξίζει να σημειωθεί πως η Ελλάδα θεωρεί τη Τουρκία έναν άλλο σύμμαχο του ΝΑΤΟ, ως τη κύρια απειλή για τα συμφέροντα ασφαλείας της. Είναι ένας από τους λόγους που οι μελέτες της οικονομίας της άμυνας επικεντρώθηκαν στους εξωτερικούς καθοριστικούς παράγοντες της ελληνικής αμυντικής δαπάνης λόγω της συνεχιζόμενης ελληνοτουρκικής σύγκρουσης (Κολlias & Paleologou, 2003).

Για να είναι ασφαλής μια χώρα είναι σημαντική η στρατιωτική της ισχύς. Κεντρικό στοιχείο που συγκροτούσε την πολιτική εθνικής ασφάλειας ήταν η κατοχή αποτρεπτικής στρατιωτικής ισχύος. (Κόλλιας, 2017, σ. 175). Προϋπόθεση της στρατιωτικής ισχύος είναι η οικονομική ισχύς. Όπως αναφέρει και ο Θουκυδίδης στην Ιστορία «ο πόλεμος δεν είναι ζήτημα των όπλων αλλά των χρημάτων που δίνουν στα όπλα αξία». Χωρίς ισχυρή οικονομική βάση δεν γίνεται να χρηματοδοτηθεί το μέγεθος των αμυντικών δαπανών στο βαθμό που πρέπει. Συνεπώς, οι χώρες χωρίς ισχυρή οικονομική βάση δεν δύναται να διατηρήσουν ή να βελτιώσουν τις θέσεις τους στο διεθνές σύστημα ασφαλείας. (Κεβόρκ & Κόλλιας, 2018, σ. 259). Η οικονομία αποτελεί τη πηγή από όπου αντλούνται οι αναγκαίοι πόροι για την υλοποίηση οποιασδήποτε πολιτικής πόσο μάλλον της πολιτικής ασφαλείας. Ένα κράτος οφείλει να είναι ασφαλές για την ίδια την εδαφική του ακεραιότητα όσο και για τους πολίτες του. Η οικονομική

και στρατιωτική ρώμη, ο πλούτος και η δύναμη αποτελούν για τα κράτη τους ακρογωνιαίους λίθους στο οικοδόμημα της ισχύος τους. Το δίπολο αυτό, πλούτος και δύναμη, προσδιορίζει ,αφενός, τη θέση ενός κράτους στο διεθνή καταμερισμό ισχύος αφετέρου, το πλαίσιο των δυνατοτήτων και των περιορισμών που επηρεάζουν τη λειτουργία και τη συμπεριφορά του στο διεθνές σύστημα και τις σχέσεις του με άλλους δρώντες σε όλα τα πεδία (οικονομικό, πολιτικό, στρατιωτικό) (Κόλλιας, 2017, σ. 124). Όλα τα παραπάνω συνιστούν τους λόγους αναγκαιότητας της ύπαρξης αμυντικών δαπανών στην Ελλάδα.

2.1 Αίτια που οδήγησαν στην οικονομική κρίση

Όπως ήδη αναφέρθηκε η οικονομία μιας χώρας αποτελεί το πιο σημαντικό αγαθό της για την εύρυθμη λειτουργία της. Η Ελλάδα έχει πληγεί τρομερά στο τομέα της οικονομίας της εξαιτίας της κρίσης εθνικού χρέους που βιώνει από το 2009 μέχρι σήμερα. Η κρίση ξεκίνησε στα τέλη του 2009 με τη σταδιακή απώλεια πρόσβασης της χώρας στις διεθνείς αγορές. Πώς όμως και από που ξεκίνησε αυτή η κρίση;

Το 2008 η κατάρρευση της αγοράς ακινήτων στις ΗΠΑ και η κρίση που ξέσπασε και σηματοδοτήθηκε σε παγκόσμια κλίμακα με τη χρεοκοπία της Lehman Brothers οδήγησαν στη ραγδαία πτώση των τιμών των πραγματικών περιουσιακών στοιχείων. Οι ζημιές που άρχισαν να καταγράφουν οι πιστωτικοί οργανισμοί, αφενός εξαιτίας της πτώσης των τιμών αυτών και αφετέρου εξαιτίας της μη εξυπηρέτησης μεγάλου μέρους των δανείων, που κατά κύριο λόγο είχαν χορηγηθεί για την αγορά ακινήτων, είχαν ως αποτέλεσμα την κατάρρευση των χρηματιστηριακών τους αξιών. Η κρίση γρήγορα επηρέασε όλο τον πλανήτη, προκαλώντας σταδιακά πτώση της εγχώριας ζήτησης και των τιμών σε πολλές οικονομίες. Η πτώση της ζήτησης, με τη σειρά της, οδήγησε σε μείωση της παραγωγής και, άρα, σε μείωση του ΑΕΠ και αύξηση της ανεργίας. (Τσάκογλου, Οικονομίδης, Παγουλάτος, Τριαντόπουλος, & Φιλιππόπουλος, 2016)

Πολλές οικονομίες, μεταξύ των οποίων και αυτές των χωρών της Ευρωζώνης, αντέδρασαν σε αυτή την οικονομική κρίση, υιοθετώντας αρχικά πρωτοφανή προγράμματα δημοσιονομικής επέκτασης, αλλά και νομισματικής χαλάρωσης αργότερα. Η δημοσιονομική επέκταση επιδείνωσε ακόμη περισσότερο τους δημοσιονομικούς δείκτες, μεταξύ των οποίων και τον λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ. (Τσάκογλου, Οικονομίδης, Παγουλάτος, Τριαντόπουλος, & Φιλιππόπουλος, 2016)

Όπως οι περισσότερες χώρες, έτσι και η Ελλάδα υιοθέτησε το 2008 ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής επέκτασης, προκειμένου να αναχαιτίσει τις συνέπειες της κρίσης. Εξαιτίας όμως της μη συνετής δημοσιονομικής διαχείρισης κατά την περίοδο που προηγήθηκε της κρίσης, η χώρα κατά την έναρξή της βρέθηκε με έναν ιδιαίτερα υψηλό λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ. Το ήδη υψηλό δημόσιο χρέος, σε συνδυασμό με μέτρα δημοσιονομικής επέκτασης και την απότομη πτώση των φορολογικών εσόδων, λόγω της οικονομικής συρρίκνωσης, οδήγησαν σε περαιτέρω ραγδαία άνοδο τον ήδη υψηλό λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ, γεγονός που εκτόπισε τελικά την οικονομία μας από τις διεθνείς αγορές, οδηγώντας τη στην αναζήτηση χρηματοδοτικής στήριξης. (Τσάκογλου, Οικονομίδης, Παγουλάτος, Τριαντόπουλος, & Φιλιππόπουλος, 2016)

Μια πλήρης χρεοκοπία της χώρας αποφεύχθηκε χάρη στα τρία προγράμματα χρηματοοικονομικής στήριξης που παρείχαν οι Ευρωπαίοι εταίροι και το ΔΝΤ, συνολικού ύψους βοήθειας €289 δις, και στη σταθερή παροχή ρευστότητας ρεκόρ από το Ευρώ-σύστημα (σχεδόν €160δις στην αιχμή της κρίσης), που απέτρεψε την πλήρη κατάρρευση των τραπεζών. Αυτή η άνευ προηγουμένου οικονομική βοήθεια συνολικού ύψους €448δις. προϋπέθετε από την πλευρά της Ελλάδας την εφαρμογή ενός προγράμματος διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και δημοσιονομικής προσαρμογής (Στρατόπουλος, 2016)

Η ελληνική κρίση ενέσκηψε στον απόηχο της παγκόσμιας κρίσης του 2008 και της επακόλουθης αύξησης του βαθμού αποστροφής στον κίνδυνο. Αυτή η τάση οδήγησε τις αγορές να εξετάσουν σε βάθος τα μακροοικονομικά θεμελιώδη μεγέθη των χωρών, γεγονός που έφερε στο φως τις αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας. Επομένως, οι βασικές αιτίες της ελληνικής κρίσης ήταν οι μακροοικονομικές

ανισορροπίες που συσσωρεύονταν επί χρόνια στην Ελλάδα (Καραμούζης, 2019). Οι σημαντικότερες από αυτές ήταν:

- η συσσώρευση σημαντικών δημοσιονομικών ελλειμμάτων,
- τα μεγάλα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών που αντανακλούσαν την επιδείνωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας,
- η φρενήρης πιστωτική επέκταση (18% ετησίως πριν την κρίση) που τροφοδοτούσε την ιδιωτική κατανάλωση, τις εισαγωγές και τις επενδύσεις σε ακίνητα -αλλά όχι εξίσου τις παραγωγικές επενδύσεις-,
- οι αυξήσεις των ονομαστικών μισθών που σταθερά υπερέβαιναν τις αυξήσεις της παραγωγικότητας (Καραμούζης, 2019).

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, οι καταστροφικές επιπτώσεις της κρίσης είναι οι εξής:

- η χώρα έχασε πάνω από το 1/4 του ΑΕΠ της,
- η ανεργία εκτοξεύτηκε έως το 27,7%,
- οι ιδιωτικές επενδύσεις κατέρρευσαν στο 7,7% του ΑΕΠ ή το 1/3 του ευρωπαϊκού μέσου όρου,
- οι τιμές των ακινήτων μειώθηκαν κατά 42,4%,
- η απόδοση του 10ετούς κρατικού ομολόγου έφτασε το αστρονομικό ύψος του 37% και
- η τιμή του γενικού δείκτη του ΧΑΑ κατέρρευσε κατά 89% (Καραμούζης, 2019).

Επιπλέον, το τραπεζικό σύστημα υπέστη ισχυρό πλήγμα μέσω των κλειστών αγορών, του PSI, της κατάρρευσης της εμπιστοσύνης και της συνεπακόλουθης απώλειας ιδιωτικών καταθέσεων (€117 δις), καθώς και του τεράστιου αποθέματος ΜΕΑ (Μη Εξυπηρετούμενα Ανοίγματα, €107 δις) (Καραμούζης, 2019). Η μεταναστευτική κρίση, της οποίας τη κύρια διαχείριση έχει κληθεί να αναλάβει η χώρα, έχει συμβάλει αρνητικά στην οικονομία (Κεβόρκ & Κόλλιας, 2018, σ. 258). Συνεπώς, η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σημαντικά την οικονομική μεγέθυνση της χώρας (η οποία μετράται από το ΑΕΠ της) με αποτέλεσμα και το ποσό που αφιερώνει για τις αμυντικές της δαπάνες. Πιο συγκεκριμένα το 2009 η χώρα αφιέρωνε το 3,36% του ΑΕΠ της για αμυντικές δαπάνες, από το 2010 έως και το 2013 το ποσοστό ήταν αρνητικό και κυμαινόταν από -18,94% έως -6,59% του ΑΕΠ (NATO, 2017). Αυτό καθιστά σαφές ότι συνέβη εξαιτίας της οικονομικής δυσχέρειας η οποία περιόρισε σημαντικά τις αμυντικές δαπάνες (και στρατιωτικές γενικότερα), η αγορά νέων οπλικών συστημάτων ή αναβάθμιση των υπαρχόντων είχε ανασταλεί ή ακυρωθεί (Κεβόρκ & Κόλλιας, 2018, σ. 257).

Για να γίνει πιο εύκολα κατανοητή η έρευνα θα γίνει μια γρήγορη επισκόπηση και άλλων παραμέτρων που επηρεάζουν τις δαπάνες για άμυνα μιας χώρας. Ενδεικτικά άλλες ουσιώδεις παράμετροι που σχετίζονται με την ισχύ ενός κράτους είναι:

- το μέγεθος του πληθυσμού
- η αποκρυστάλλωση των στρατηγικών στόχων ενός κράτους
- η βούληση της πολιτικής ηγεσίας του να εφαρμόσει την εθνική υψηλή στρατηγική
- η αποτελεσματική οικονομική διαχείριση των διατιθέμενων αμυντικών δαπανών
- η διεθνείς συμμαχίες και οικονομικές πτυχές που τις συναποτελούν
- η ψυχολογική παράμετρος που συνδέεται με το υψηλό ηθικό και την αποφασιστικότητα
- η εφαρμογή μιας υψηλής στρατηγικής «ήπιας» ή «μαλακής» ισχύος αντί της «σκληρής ισχύος». (Κεβόρκ & Κόλλιας, 2018, σ. 260).

Η σχέση μεταξύ αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης έχει απασχολήσει και συνεχίζει να απασχολεί αρκετούς ερευνητές. Υπάρχει πληθώρα βιβλιογραφίας πάνω στο θέμα των αμυντικών δαπανών και του αντίκτυπου που έχουν στην οικονομική μεγέθυνση ενός κράτους. Η πρώτη μελέτη που έδωσε το έναυσμα για περαιτέρω συστηματικές μελέτες μελλοντικά, άνηκε στον Emile Benoit (1973,1978). Ο Benoit εξέτασε δεδομένα 44 λιγότερο αναπτυγμένων χωρών για τη περίοδο 1950-1965 με τη βοήθεια της ανάλυσης της παλινδρόμησης και παρατήρησε ότι υπάρχει ισχυρή αιτιώδης σχέση μεταξύ των αμυντικών δαπανών και του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης στις χώρες που μελέτησε (Αντωνάκης, 2001, σ. 65) . Η πρώτη συστηματική μελέτη που αφορούσε την οικονομική ανάλυση των

αμυντικών δαπανών έγινε από τον Smith (1977,1980). Επικεντρώθηκε στη μελέτη υποδειγμάτων ζήτησης τα οποία αποσκοπούσαν στην εκτίμηση των επιδράσεων των αμυντικών δαπανών στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου των ανεπτυγμένων χωρών. Τα συμπεράσματά του συνηγορούσαν υπέρ της άποψης ότι οι αμυντικές δαπάνες εκτοπίζουν παραγωγικές επενδύσεις και επομένως οδηγούν σε επιβράδυνση των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης (Αντωνάκης, 2001, σ. 14). Για τα επόμενα τριάντα έτη οι ερευνητές προσπάθησαν να μελετήσουν την επίδραση των αμυντικών δαπανών στην οικονομική ανάπτυξη και κινήθηκαν εναλλακτικά στην έρευνα τους στα πλαίσια τεσσάρων μεθοδολογιών. Πρώτον με υποδείγματα ζήτησης, δεύτερον με υποδείγματα προσφοράς, τρίτον με υποδείγματα ζήτησης - προσφοράς και τέλος με την ανάλυση αιτιότητας κατά Granger και της ανάλυσης τύπου VAR (Αντωνάκης, 2001, p. 65). Ορμώμενος από την έρευνα του Smith αργότερα ο Ν. Αντωνάκης το 1985 μελέτησε τους βασικούς προσδιοριστικούς παράγοντες των αμυντικών δαπανών στην Ελλάδα στη διάρκεια 1958-1989. Η κύρια υπόθεση του ήταν πως οι αμυντικές δαπάνες ασκούν σημαντική επίδραση στους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης. Αποτέλεσμα της έρευνας του από τη διαφορά των ρυθμών ανάπτυξης του προϊόντος της οικονομίας, στην παρουσία και απουσία αμυντικών δαπανών, ήταν τελικά η αρνητική επίδραση των αμυντικών δαπανών στην οικονομία (Αντωνάκης, Αναπτυξιακές Επιδράσεις των αμυντικών δαπανών στην Ελλάδα, Θεωρητική και Οικονομική Διερεύνηση, 2001, σ. 14). Μια ακόμα έρευνα που εστίασε στις επιδράσεις των αμυντικών δαπανών στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, του Balfoussia&Staurinou (1996) οι οποίοι μελέτησαν στοιχεία της περιόδου 1960-1992, χρησιμοποιώντας τη μεθοδολογία ενός υποδείγματος ζήτησης- προσφοράς οκτώ εξισώσεων (αμυντικών δαπανών, μη αμυντικών, δημοσιονομικού ελλείμματος, ΑΕΠ, ποσοστό ανεργίας, προσφοράς χρήματος και αποπληθωριστή του ΑΕΠ) συμπέρανε ότι υπάρχει θετική επίδραση των αμυντικών δαπανών στην πραγματική οικονομική δραστηριότητα και την ανεργία (Αντωνάκης, 2001, σ. 83). Τέλος, ο Αντωνάκης (1995) μελετώντας μέσω υποδείγματος προσφοράς μιας εξίσωσης (ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ) την περίοδο 1958-1990 συμπέρανε καθαρή αρνητική επίδραση των αμυντικών δαπανών στην οικονομική ανάπτυξη (Αντωνάκης, 2001, σ. 83).

Από την πλευρά της προσφοράς πιο συγκεκριμένα, έχει ειπωθεί ότι η επιπλέον αύξηση των αμυντικών δαπανών αυξάνει τη συνολική ζήτηση και την αξιοποίηση του διαθέσιμου κεφαλαίου, μειώνοντας την ανεργία, αν υπάρχει πλεονάζουσα παραγωγική ικανότητα. Μάλιστα, στις περιπτώσεις των αναπτυσσόμενων χωρών, οι αμυντικές δαπάνες έχουν θετικό αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση μέσω της επέκτασης των κοινωνικών δομών και της ενίσχυσης του ανθρώπινου κεφαλαίου, αν και από την άλλη πλευρά έχει υποστηριχθεί ότι οι αμυντικές δαπάνες επιφέρουν αύξηση της φορολογίας και μείωση των δημοσίων δαπανών σε άλλους τομείς (Deger, 1986). Από την πλευρά της ζήτησης, έχει υποστηριχθεί ότι οι πόροι και το κεφάλαιο που χρησιμοποιείται από την αμυντική βιομηχανία, δεδομένου ότι αυτά είναι περιορισμένα, έχουν ένα κόστος ευκαιρίας για τους άλλους παραγωγικούς τομείς (Χαραλαμπίδης, 2017, σ. 19). Οι επενδύσεις σε άλλους τομείς μειώνονται όταν αυξάνονται οι αντίστοιχες επενδύσεις στον αμυντικό τομέα, έχοντας έτσι αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση λόγω της μείωσης της παραγωγικότητας σε μακροχρόνιο επίπεδο. Ωστόσο, οι αμυντικές δαπάνες μπορούν να οδηγήσουν σε τεχνολογική πρόοδο, η οποία ενσωματώνεται στον ιδιωτικό τομέα, επιφέροντας θετικές αναπτυξιακές επιδράσεις σε όλους τους κλάδους της οικονομίας (Chan, 1987).

Μετά από αυτή τη σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση και τη πληθώρα αποτελεσμάτων ανά τα χρόνια και τους ερευνητές, στη συνέχεια στη παρούσα έρευνα θα εξετασθεί κατά πόσον υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ χρέους και των αμυντικών δαπανών της χώρας και της οικονομικής μεγέθυνσης και των αμυντικών δαπανών της και ποιες είναι οι επιπτώσεις των αμυντικών δαπανών στην οικονομική μεγέθυνση εφόσον ισχύει η πρώτη υπόθεση.

Κατά πόσον όμως επηρεάζουν τελικά οι αμυντικές δαπάνες τη παράμετρο της οικονομικής μεγέθυνσης; Σύμφωνα με τον Αντωνάκη (σελ.11). «...αν οι αμυντικές δαπάνες προάγουν την οικονομική μεγέθυνση μιας χώρας, θα μπορούσαν ενδεχομένως να χρησιμοποιηθούν ως μέσο σταθεροποιητικής ή αναπτυξιακής πολιτικής. Αντίθετα, αν οι δαπάνες αυτές ασκούν αρνητική επίδραση στο ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης, πρέπει να μειωθούν ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές αυτές επιδράσεις. Οποιαδήποτε απόφαση για τη μείωση των αμυντικών δαπανών πρέπει να λαμβάνει υπόψη το στρατηγικό περιβάλλον της χώρας δηλαδή τη σχέση της με άλλες χώρες καθώς και τις επιπτώσεις

οποιασδήποτε μείωσης των αμυντικών δαπανών στη λειτουργία και την ανάπτυξη της αμυντικής βιομηχανίας» (Αντωνάκης, 2002).

Τέλος, αναφορά αξίζει να γίνει στις συνέπειες των αμυντικών δαπανών στην οικονομική μεγέθυνση της χώρας όπως αυτή έχει καταγραφεί τις τελευταίες δεκαετίες. Πιο συγκεκριμένα, μια χώρα με αδύναμη οικονομία όπως η Ελλάδα έχει ως αποτέλεσμα οι συνέπειες των δαπανών σε άμυνα να είναι κυρίως σε βάρος της. Αναλυτικότερα οι συνέπειες είναι:

1. Περιορισμός επενδύσεων από τον ιδιωτικό τομέα στον αμυντικό.
2. Αύξηση φορολογίας με σκοπό την αποπληρωμή των αμυντικών δαπανών.
3. Διόγκωση δημοσίου χρέους και αρνητική επίδραση στα δημοσιονομικά ελλείμματα.
4. Απορρόφηση πόρων από την οικονομία οι οποίοι θα μπορούσαν να επενδυθούν σε παραγωγικούς τομείς κοινωνικής ευημερίας όπως η υγεία ή η εκπαίδευση.
5. Συναλλαγματικές εκροές για εισαγωγή αμυντικού εξοπλισμού από τρίτες χώρες.
6. «Κούρσα εξοπλισμών». Οι χώρες επιδίδονται μεταξύ τους σε ανταγωνισμό γύρω από τις αμυντικές δυνάμεις τους.
7. Μείωση διαθέσιμου εισοδήματος των πολιτών και αποταμίευσης.
8. Όσο αυξάνονται οι αμυντικές δαπάνες για αγορά μηχανολογικού και κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, από άλλες χώρες (όταν η χώρα δε παράγει μόνη της τον εξοπλισμό της) τόσο αυξάνεται το εξωτερικό της χρέος.
9. Αρνητική επίδραση στους ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ.
10. Οι αμυντικές δαπάνες επηρεάζουν αρνητικά το εμπορικό ισοζύγιο. (Κεβόρκ & Κόλλιας, 2018)

Αυτές είναι κάποιες ενδεικτικές επιπτώσεις των δαπανών στην οικονομία μιας χώρας και συνεπώς της Ελλάδας, όπως αυτή δίνεται από τη βιβλιογραφική επισκόπηση. Στο επόμενο κεφάλαιο η έρευνα θα εστιάσει στην ανάλυση μέσω υποδείγματος ζήτησης το οποίο θα αποδείξει αν υπάρχει αιτιώδης σχέση μεταξύ χρέους και αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης και αμυντικών δαπανών. Στη συνέχεια, θα φανεί κατά πόσον επηρεάζει τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. (Κεβόρκ & Κόλλιας, 2018)

3. Ανάλυση και σύγκριση της σχέσης αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης

Στο παρακάτω κεφάλαιο η μελέτη θα εστιάσει στο τι εστί η οικονομική μεγέθυνση για μια χώρα. Είναι γνωστό ότι η Ελλάδα δαπανά μεγάλα ποσά για την αμυντική της θωράκιση, παρόλο που σε παγκόσμιο επίπεδο οι δαπάνες έχουν μειωθεί μετά το Ψυχρό πόλεμο. Το ίδιο ισχύει και για την Τουρκία και για την Κύπρο. Γίνεται εύκολο αντιληπτό πως αυτό το φαινόμενο οφείλεται στην ένταση μεταξύ των τριών αυτών χωρών όπως αυτό εξηγήθηκε και πιο πάνω στην έρευνα. Αυτό το φαινόμενο έχει κινήσει τη προσοχή σε πολλούς ερευνητές ειδικά σε μια περίοδο όπου υπάρχει γενικότερη οικονομική κρίση. Πολλοί ερευνητές προσπαθούν να εντοπίσουν συσχέτιση μεταξύ εξωτερικού χρέους-αμυντικών δαπανών και οικονομικής μεγέθυνσης. Οι περισσότεροι έχουν καταλήξει πως υπάρχει συνάφεια (Χαραλαμπίδης, 2017, σσ. 27-29).

Τι είναι όμως η οικονομική μεγέθυνση; Η οικονομική μεγέθυνση θεωρείται από τα κυριότερα αντικείμενα της οικονομικής επιστήμης και ασχολείται με το εισόδημα, τις μεταβολές του καθώς και τους παράγοντες που επιδρούν καθοριστικά στα προηγούμενα. Το εισόδημα εξαρτάται από την επιλογή τρέχουσας κατανάλωσης και αποταμίευσης. Επομένως, οι αποφάσεις για το εισόδημα και την ευημερία συνδέονται με την επιλογή των νοικοκυριών μεταξύ κατανάλωσης και αποταμίευσης με στόχο εντέλει την ευημερία τους, καθώς και με την επιλογή της παραγωγής των επιχειρήσεων με στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους. Η ανάλυση αυτή γίνεται σε μακροοικονομικό πλαίσιο αλλά τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται αφορούν τη μικροοικονομική συμπεριφορά των ατόμων και των επιχειρήσεων. Σύμφωνα με αυτό τον ορισμό, η οικονομική μεγέθυνση προσδιορίζεται από το εισόδημα της οικονομίας κατά κύριο λόγο. Συνεπώς σε αυτή τη φάση ενδιαφέρει το Ακαθόριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) της οικονομίας και κυρίως ως απόλυτη τιμή (το επίπεδο της οικονομικής μεγέθυνσης) αλλά και στη διαχρονική εξέλιξη του (ο ρυθμός δηλαδή της οικονομικής ανάπτυξης) η οποία δίνεται από το ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, την ποσοστιαία δηλαδή μεταβολή του σε κάθε περίοδο. Τέλος, δεν ενδιαφέρει η ονομαστική αλλά η πραγματική τιμή του και αυτό επειδή αν μια οικονομία με υψηλό πληθωρισμό δεν αναπτύσσεται τότε η ονομαστική τιμή του εισοδήματος θα μεταβάλλεται με μεγάλους ρυθμούς χωρίς αυτό να αντικατοπτρίζει πραγματική οικονομική μεγέθυνση (Καλαϊτζιδάκης & Καλυβίτης, 2008, σσ. 19-20). Για να γίνουν όλα τα παραπάνω πιο κατανοητά θα γίνει ανάλυση του χρέους της Ελλάδας και πόσο αυτό έχει επηρεάσει το ΑΕΠ της την δεκαετία μεταξύ 2008-2018, που εμφανίστηκε η οικονομική κρίση στη χώρα, ουσιαστικά δηλαδή της οικονομικής της μεγέθυνσης. Το χρέος είναι ένας παράγοντας υψίστης σημασίας για αυτά τα χρόνια και μείωσε ραγδαία την οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Γι αυτό θα γίνει ανάλυση του καθώς και ένας έλεγχος συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ και ετήσιες αμυντικές δαπάνες σε Ευρώ. Εν συνεχεία, θα γίνει προσέγγιση μέσα από στατιστικά στοιχεία στο ποσοστό για αμυντικές δαπάνες που αφιερώνει η χώρα και θα γίνει προσπάθεια να απαντηθεί αν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ αμυντικών δαπανών και της οικονομικής μεγέθυνσης και πόσο αυτές έχουν επιπτώσεις στην οικονομία.

3.1. Επίδραση του χρέους στην οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας

Το πιο αντιπροσωπευτικό μέτρο εκτίμησης και αποτύπωσης του χρέους μιας χώρας είναι το ύψος του χρέους ως ποσοστό % του ΑΕΠ της χώρας. Το χρέος, δηλαδή, σε σχέση με το μέγεθος της οικονομίας. Με κριτήριο αυτό το μέτρο, η Ελλάδα είναι η πιο χρεωμένη χώρα της Ευρώπης, με την Ιταλία και τη Πορτογαλία (177% του ΑΕΠ). Ήταν πάντα στην κορυφή των ευρωπαϊκών χωρών με το μεγαλύτερο χρέος αλλά μόλις το 2009 αυτό εμφανίστηκε ως μείζον πρόβλημα. Πώς όμως κατέληξε σε αυτό το σημείο; Την δεκαετία του '70 το δημόσιο χρέος της Ελλάδας ως % του ΑΕΠ κυμαινόταν στα επίπεδα του 20%. Από το 1980 και μετά άρχισε η ανοδική πορεία του χρέους που μπορεί να χωριστεί σε τρεις υποπεριόδους. Από το 1980-1993, από το 1993-2007 και από το 2007 έως το 2015. Τη πρώτη περίοδο το χρέος από 23% αυξήθηκε στο 101% του ΑΕΠ, τη δεύτερη περίοδο σταθεροποιήθηκε στο 100% και τη τρίτη περίοδο εκτινάχθηκε στο 172% του ΑΕΠ. Η μεγάλη αυτή αύξηση του χρέους είναι ουσιαστικά απόρροια της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 η οποία συνεχίστηκε σε Ευρώπη και Ελλάδα. Πολλά από τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας -ανάμεσά τους και το χρέος-

αποδίδονται στην υιοθέτηση του Ευρώ το 2001. Αν όμως το νέο νόμισμα ήταν πρόβλημα, οι συνέπειές του καθυστέρησαν να εκδηλωθούν. Την περίοδο 2001-2007 ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ ήταν περίπου σταθερός. Η χώρα αναπτυσσόταν με ισχυρούς ρυθμούς και η αύξηση του ΑΕΠ αντιστάθμιζε την αύξηση του χρέους κρατώντας το λόγο χρέους προς ΑΕΠ εντός ορίων (~100% του ΑΕΠ). Το 2008 είναι η πρώτη χρονιά που αυτή η τάση αρχίζει να αλλάζει και αντιστρέφεται πλήρως μετά το 2009. Ενώ το χρέος συνεχίζει να αυξάνεται, το ΑΕΠ πλέον μειώνεται, δημιουργώντας διπλό πρόβλημα: ένα μεγαλύτερο χρέος επιβαρύνει μια μικρότερη οικονομία. Έτσι ο λόγος χρέους/ΑΕΠ εκτινάσσεται (Στρατόπουλος, 2016).

Η πιστωτική επέκταση και η άφθονη ροή ρευστότητας στην οικονομία ήταν από μόνη της πηγή μεγέθυνσης της οικονομίας κατά τα έτη 2001-2007. Η οικονομία με την εισαγωγή του Ευρώ μπήκε σε έναν ενάρετο αναπτυξιακό κύκλο με ατμομηχανή τον ιδιωτικό και τον κρατικό δανεισμό. Με την υιοθέτηση του ευρώ τα νοικοκυριά δανείζονταν περισσότερο και φθηνότερα τροφοδοτώντας την έκρηξη του κατασκευαστικού κλάδου μέσω των στεγαστικών. Τα στεγαστικά φούσκωναν τις τιμές των ακινήτων που με τη σειρά τους φούσκωναν τις περιουσίες των νοικοκυριών, το αίσθημα πλούτου και την φερεγγυότητά τους τροφοδοτώντας και τη διάθεση και την πρόσβαση σε περαιτέρω δανεισμό. Η εντυπωσιακή επέκταση της ελληνικής οικονομίας την 7ετία 2001-2007 αντιστάθμιζε τη μεγάλη αύξηση του ονομαστικού χρέους την ίδια περίοδο. Στην 7ετία 2001-2007 ο δανεισμός της χώρας αυξήθηκε κατά 92 δισ. €. Αλλά στο ίδιο διάστημα το ΑΕΠ της χώρας αυξήθηκε κατά 90 δισ. € ώστε, τελικά, ο λόγος χρέους /ΑΕΠ παρέμεινε αμετάβλητος (Στρατόπουλος, 2016).

Την επόμενη 4ετία ο ρυθμός αύξησης του χρέους επιταχύνθηκε. Η Ελλάδα πρόσθετε 29 δισ. νέου χρέους ετησίως, ενώ κατά την προηγούμενη 7ετία (2001-2007) η αύξηση του χρέους δεν ξεπερνούσε τα 13 δισ. ετησίως. Την 7ετία 2001-2007 το 72% (66 δισ.) του νέου χρέους αφορούσε σε τόκους που συσσωρεύονταν και μόλις το 28% (26 δισ.) αφορούσε σε δανεισμό για τη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων της Γενικής Κυβέρνησης. Την επόμενη 4ετία, μόλις το 45% του νέου χρέους αφορούσε σε τόκους που συσσωρεύονταν, ενώ ο δανεισμός για τη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων της Γενικής Κυβέρνησης εκτινάχθηκε στα 64 δισ. ή 55% του νέου χρέους. Κράτος και κοινωνία εθίστηκαν στους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Το κράτος αύξανε κάθε χρόνο τις δαπάνες του με ιλιγγιώδη ρυθμό. Η Ελλάδα δεν ήταν προετοιμασμένη για την επιβράδυνση που κάποια στιγμή θα ερχόταν. Το 2008 με αφορμή τη χρεοκοπία της Lehman Brothers ξεκίνησε η παγκόσμια οικονομική κρίση και η οικονομία της Ελλάδας άρχισε να επιβραδύνει. Τη διετία 2008-2009 το ΑΕΠ και τα έσοδα του κράτους παρέμειναν περίπου στάσιμα, ενώ οι κρατικές δαπάνες συνέχισαν να αυξάνονται. Τα ελλείμματα αυξήθηκαν, το ίδιο και οι ανάγκες του κράτους για δανεισμό. Το χρέος άρχισε να βγαίνει εκτός ελέγχου: συσσωρευόταν με μεγαλύτερους ρυθμούς χωρίς μάλιστα να αντισταθμίζεται από μεγέθυνση της οικονομίας (Στρατόπουλος, 2016).

Αντίθετα, με την κυρίαρχη εντύπωση, την 4ετία 2008-2011 οι δαπάνες του κράτους διατηρήθηκαν σε υψηλότερα επίπεδα από το 2007, την τελευταία καλή χρονιά της ελληνικής οικονομίας. Αν οι δαπάνες του δημοσίου για μισθούς, συντάξεις και κοινωνικές παροχές πάγωναν στα επίπεδα του 2007, η χώρα την περίοδο 2008-2011 θα χρειαζόταν 40 δισ. λιγότερα δάνεια! Επίσης, αν μέρος των 40 δισ. διοχετευόταν σε δημόσιες επενδύσεις, η ύφεση θα ήταν ηπιότερη και η ανεργία στον ιδιωτικό τομέα μικρότερη. Παρατηρείται και ένα παράδοξο: το 2007 οι μισθοί του δημοσίου ήταν ικανοποιητικοί, η γενική αίσθηση για τις αποδοχές των περισσότερων συνταξιούχων ήταν επίσης ικανοποιητική και η κατάσταση στην Υγεία, αν και απείχε πολύ από το ιδανικό, δεν εμφάνιζε εικόνα αποσύνθεσης και κρίσης. Το 2011 όμως όλοι αισθάνονται φτωχότεροι, οι μισθοί του δημοσίου και οι συντάξεις έχουν περικοπεί, είναι 12 αντί 14, και τα νοσοκομεία αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα χρηματοδότησης. Κι όμως, το 2011 το κράτος ξόδεψε 7,7 δισ. περισσότερα από το 2007 για μισθούς, συντάξεις και δαπάνες Υγείας (Στρατόπουλος, 2016).

Ενώ τα έσοδα του κράτους παρέμειναν στάσιμα για τα έτη 2008-2011, οι δαπάνες αυξήθηκαν και τα ελλείμματα του κράτους εκτινάχθηκαν. Λόγω υψηλών ελλειμμάτων το χρέος αυξάνεται με ταχύτερους ρυθμούς. Η οικονομία δεν μεγθύνεται πια, το ΑΕΠ μειώνεται. Όλοι οι δείκτες του χρέους επιδεινώνονται, καθώς το χρέος αυξάνεται ραγδαία αλλά και ο παρονομαστής (το ΑΕΠ) μειώνεται. Αποτέλεσμα, στο τέλος του 2011 ο λόγος χρέους/ΑΕΠ ανέρχεται στο ιλιγγιώδες 172% (Στρατόπουλος, 2016).

Το 2009 η Ελλάδα όφειλε 290 δισ. (χωρίς τα έντοκα) και έπρεπε να αποπληρώσει το 76% αυτών (220 δισ.) μέχρι το 2019. Το 2015 η Ελλάδα οφείλει 300 δισ. (χωρίς τα έντοκα) και πρέπει να αποπληρώσει το 27% (δηλαδή 80 δισ.) μέχρι το 2025. Τεχνικά η επιμήκυνση των λήξεων μαζί με τα μειωμένα επιτόκια καθιστά το χρέος της Ελλάδας πολύ μικρότερο σε παρούσα αξία. Πιο απλά, τα 140 δισ. που πρέπει να καταβάλουμε μετά το 2035 επιβαρύνουν ελάχιστα τα δημόσια οικονομικά, διότι φέρουν πολύ χαμηλό επιτόκιο και δεν δυσχεραίνουν τη διαδικασία αναχρηματοδότησης του χρέους καθώς αφορούν σε πολύ μακρινές πληρωμές (Στρατόπουλος, 2016).

Τέλος, από το 2013 και μετά οι τόκοι που καταβάλλει η Ελλάδα ετησίως περιορίστηκαν στα 7 δισ. (μέσο επιτόκιο περίπου 2,2%), ποσό αισθητά μικρότερο εκείνου (10 δισ.) που κατέβαλε η Ελλάδα σε τόκους το 2000, όταν είχε λιγότερο από το μισό χρέος συγκριτικά με το 2013. Χάρης στο κούρεμα (PSI), το χρέος της Ελλάδας το 2012 αντί να αυξηθεί λόγω των ελλειμμάτων της Γενικής Κυβέρνησης και του επιπλέον δανεισμού 49 δισ.€ για την ανακεφαλαιοποίηση των Τραπεζών, μειώθηκε κατά 51 δισ. Το πολύ χαμηλότερο κόστος εξυπηρέτησης του χρέους μετά τα PSI & OSI σε συνδυασμό με τις δραστικές περικοπές στις δαπάνες του κράτους το 2013 (οι μεγαλύτερες μέσα στην κρίση) συνέτειναν στο να σταματήσει η ξέφρενη ανοδική πορεία του χρέους και να ισορροπήσει στα επίπεδα των 315-320 δισ. Παραμένει στο ιλιγγιώδες 177% του ΑΕΠ αλλά με πολύ χαμηλό μέσο επιτόκιο (2,1%) που κρατά τις δαπάνες για τόκους (6,7 δισ. – 3,8% του ΑΕΠ) εντός αποδεκτών ορίων (Στρατόπουλος, 2016).

Επομένως σε μακροοικονομικό επίπεδο ένας από τους δείκτες που χρησιμοποιείται για να υπολογιστεί η ικανότητα της χώρας να αποπληρώσει το χρέος της και προσδιορίζει έτσι το κόστος δανεισμού της είναι η σχέση χρέους προς ΑΕΠ. Ο όρος χρέος περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τα δάνεια που έχει συνάψει η χώρα και οφείλει να αποπληρώσει αλλά και τα κρατικά ομόλογα που έχει εκδώσει τα οποία αγοράστηκαν από τρίτους και τα οποία αποτελούν μορφή δανεισμού της (Αναστόπουλος, 2017)

Στο παρακάτω πίνακα απεικονίζεται το ποσοστό ΑΕΠ της Ελλάδας σε τρέχουσες τιμές για τη περίοδο 2008-2018.

Πίνακας 1 ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές Ελλάδα (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ 17/1/2020¹)

ΕΤΟΣ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΪΟΝ ΣΕ ΤΡΕΧΟΥΣΕΣ ΤΙΜΕΣ (ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΕΥΡΩ)
2008	241.990
2009	237.534
2010	226.031
2011	207.029
2012	191.204
2013	180.654
2014	178.656
2015	177.258
2016	176.488
2017	180.218
2018	184.714

¹ ΕΛΣΤΑΤ - δημοσίευμα: 'Η Ελληνική οικονομία - 17 Ιανουαρίου 2020' (<https://www.statistics.gr/the-greek-economy>)

Σύμφωνα με το παραπάνω πίνακα οι μεταβολές είναι οι εξής: Τη 4ετία 2008-2011, τα πρώτα δηλαδή χρόνια που ξέσπασε η οικονομική κρίση στη χώρα, το ποσοστό του ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές παρατηρείται ότι μειώνεται κατά 14,45%. Τη χρονική περίοδο μεταξύ 2011 έως 2015 συνεχίζει η μείωση καθώς η χώρα βυθίζεται όλο και πιο βαθιά στη κρίση, με το ποσοστό να ανέρχεται σε -14,38%. Τέλος, τη 3ετία 2015 έως 2018 το ποσοστό του ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές παρατηρεί αύξηση της τάξεως του 4,20%. Αξίζει να αναφερθεί ότι η πιο χαμηλή τιμή του ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, για τη περίοδο της δεκαετίας που εξετάζεται στη συγκεκριμένη μελέτη (2008-2018), είναι τη χρονιά του 2016, 176,488 (σε εκατομμύρια Ευρώ). Το 2017 παρατηρείται πρώτη φορά άνοδος του ΑΕΠ η οποία οφείλεται στην έντονη φορολόγηση.

Όλα τα παραπάνω συναιούν στη θέση πως τη περίοδο μεταξύ 2008-2018, η οικονομική μεγέθυνση της Ελλάδας είναι μηδαμινή έως ανύπαρκτη. Αυτό προκύπτει από τα ποσοστά του ΑΕΠ τη τρέχουσα περίοδο σε τρέχουσες τιμές. Είναι απολύτως φυσικό και ο χαμηλός ρυθμός μεγέθυνσης του εισοδήματος (ΑΕΠ) δείχνει κατά πόσον η οικονομία έχει γίνει φτωχότερη ειδικά σε σχέση με άλλες οικονομίες χωρών (Καλαϊτζιδάκης & Καλυβίτης, 2008, σσ. 20-21) Αυτό μπορεί να αποδειχθεί έντονα από τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, το χαμηλό εισόδημα των πολιτών και τη χαμηλή αναπτυξιακή προοπτική τη περίοδο αυτή.

3.1.1 Οι Αμυντικές Δαπάνες στην Ελλάδα

Η περίπτωση της Ελλάδας και των πόρων που διαθέτει για αμυντικές δαπάνες έχει απασχολήσει πολύ έντονα τη διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία. Η χώρα αποτελεί το «σταυροδρόμι τριών ηπείρων σε μια γενικά πολύ ασταθή στρατηγική περιοχή (Kollias & Paleologou, Domestic political and external security determinants of the demand for greek military expenditure, 2003, σ. 438). Η Ελλάδα είναι μέλος του NATO και της Ε.Ε. και θεωρείται η πιο στρατιωτικοποιημένη χώρα. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι διαθέτει πολύ σημαντικούς πόρους στην άμυνα. Μάλιστα είναι οι στρατιωτικές της δαπάνες υψηλότερες από τις μέσες τιμές της ΕΕ και του NATO (Kollias, The Greek-Turkish Rapprochement, the Underlying Military Tension And Greek Defence Spending, 2004) . Οι αμυντικές αυτές δαπάνες δεν είναι τίποτα παραπάνω από καθαρή επιδίωξη της εθνικής ασφάλειας που είναι ύψιστο αγαθό για ένα κράτος.

Για παράδειγμα τη περίοδο 1988-2000 η μέση ετήσια αμυντική επιβάρυνση στις 15 χώρες της ΕΕ ήταν 2,1% του ΑΕΠ , για τα 18 μέλη του NATO 2,4% του ΑΕΠ και στη περίπτωση των χωρών του ΟΟΣΑ 2% του ΑΕΠ. Ενώ σε σύγκριση για την ίδια περίοδο η Ελλάδα διέθεσε κατά μέσο όρο 4,6 % του ΑΕΠ της στην άμυνα. Σε σύγκριση οι αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας αυξήθηκαν κατά 30,9% σε πραγματικούς όρους. Η ελληνική αμυντική προσπάθεια όπως αντανακλάται στους διάφορους δείκτες δε μπορεί να εξηγηθεί μόνο από την άποψη των ευρύτερων προτεραιοτήτων της αμυντικής ασφάλειας όπως αυτές εξελίχθηκαν κατά τη διάρκεια της διπολικής και μεταδιπολικής εποχής. Στην ελληνική αμυντική πολιτική η Τουρκία κατατάσσεται ως η κύρια στρατιωτική απειλή για τα εθνικά της συμφέροντα όπως αυτά προκύπτουν από τις χρόνιες διαφορές τους στο Αιγαίο (Kollias, 2004, pp. 101-102) Αξίζει να τονιστεί ότι η Ελλάδα έχει θέματα και με τα γειτονικά Σκόπια που ονειρεύονται μια Μεγάλη Μακεδονία καθώς και με την Αλβανία που θέτει το ζήτημα της Τσαμουριάς. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως ενώ οι αμυντικές δαπάνες μειώθηκαν αισθητά μετά το Ψυχρό Πόλεμο στην Ελλάδα αυξήθηκαν κατά 35%.

Στην ουσία το βάρος που δίνει η χώρα στις αμυντικές δαπάνες είναι η πολιτική ασφάλειας και άμυνας στην πιο κύρια πηγή εξωτερικής απειλής για τη κυριαρχία και τα εθνικά συμφέροντα της χώρας, την Τουρκία. Ακόμα και σε εποχές που οι σχέσεις θεωρούνται σχετικά σταθερές χωρίς εντάσεις οι εξοπλισμοί παραμένουν στην ατζέντα της χώρας (Kollias & Paleologou, 2003, p. 438). Στην Ελλάδα υπάρχει σχεδόν καθολική άποψη μεταξύ των πολιτικών κομμάτων και των αμυντικών σχεδιαστών όλα τα χρόνια, πως η Τουρκία παρουσιάζει τη πιο σημαντική απειλή για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα με απώτερο σκοπό να οι αμυντικοί προϋπολογισμοί να υποστηρίζονται από ολόκληρο το πολιτικό φάσμα στο κοινοβούλιο (Kollias & Paleologou, 2003, σ. 440). Τα ζητήματα με τη Τουρκία άλλωστε είναι ζητήματα υψηλής πολιτικής και η επίλυσή τους είναι δύσκολη υπόθεση. Κυρίως αυτό επειδή, τα θέματα στο Αιγαίο και στη Κύπρο είναι ζητήματα πολύ λεπτά και συναισθηματικά και για τις δύο χώρες, τα τουρκικά στρατεύματα παραμένουν στη Κύπρο και το ζήτημα με τα ναυτικά μίλια στο Αιγαίο

αποτελεί ακόμα *casus belli*. Συνεπώς, τα προβλήματα αυτά αποτελούν το πυρήνα των σχέσεων τους και θεμελιώδεις πτυχές της εθνικής στρατηγικής και πολιτικής ασφαλείας τους. Ακόμα και σήμερα όμως γίνονται καθημερινές παραβιάσεις στον εναέριο χώρο και αερομαχίες στο Αιγαίο οι οποίες αναπόφευκτα κρατούν τις αεροπορικές δυνάμεις σε υψηλό επίπεδο συναγερμού και έντασης. Η Ελλάδα και η Κύπρος ορμώμενες από αυτά τα ζητήματα διακήρυξαν το δόγμα της Κοινής Αμυντικής Περιοχής οι οποίες απειλούν την εθνική τους ασφάλεια και συμφέροντα. Σκοπό αυτής της συμβολής είναι να επισημανθεί η αδυναμία για πρόοδο σε αυτά τα ζητήματα, όπως και η επίλυση φυσικά και αυτό εξηγεί την ανοδική τάση των αμυντικών δαπανών από την Ελλάδα (Kollias, 2004, σσ. 107-108).

Πρέπει να καταστεί σαφές πως οι αμυντικές δαπάνες επηρεάζονται από διεθνείς παράγοντες και στόχους της εξωτερικής πολιτικής, εξωγενείς πραγματικές ή αντιληπτές απειλές, ένοπλες συγκρούσεις ή στρατιωτικές συμμαχίες και οι πολιτικές που συμβάλλουν στην πολυμερή ειρηνευτική λειτουργία καθώς και σε εσωτερικούς λόγους. Η απόφαση να εγκριθεί η δαπάνη για την εθνική άμυνα είναι το αποτέλεσμα της διαδικασίας κατανομής των δημοσίων δαπανών από την κεντρική κυβέρνηση μεταξύ ανταγωνιστικών στόχων που εξυπηρετούνται από την κυβέρνηση. Έτσι, ως αποτέλεσμα αυτού οι αμυντικές δαπάνες (και οι στρατιωτικές γενικότερα) μπορούν να επηρεάσουν άμεσα την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας (Desli, Gkoulgoutsika, & Katrakilidis, 2017, pp. 511-512). Όπως έχει σημειωθεί άλλωστε οι αμυντικές δαπάνες ως τυπικό στοιχείο του προϋπολογισμού δημιουργούν πιέσεις στα έσοδα του προϋπολογισμού που οδηγούν σε αυξημένες απαιτήσεις δανεισμού είτε από εγχώριες είτε από εξωτερικές πηγές (Kollias, Manolas, & Paleologou, 2004, p. 191).

Η σχέση μεταξύ των αμυντικών δαπανών και οικονομικής ανάπτυξης έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους ερευνητές και η πλευρά της ασφαλείας εκτός από τις υπόλοιπες πλευρές που έχει γίνει ανάλυση. Από την πλευρά της ασφαλείας, υποτίθεται ότι οι αμυντικές δαπάνες μπορούν να ενισχύσουν τα κίνητρα συγκέντρωσης κεφαλαίου, οπότε οδηγούν σε αυξημένη παραγωγικότητα και, άρα, οικονομική ανάπτυξη (Thompson, 1974). Σε πολλές χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, η έλλειψη ασφαλείας και οι συχνές πολεμικές συγκρούσεις αποτελούν βασικά εμπόδια της ανάπτυξης (Dunne, 2005). Οι αμυντικές δαπάνες που προκαλούνται από εξωτερικές απειλές θα πρέπει να έχουν θετικό αντίκτυπο στην μεγέθυνση, ενώ αυτές που καθοδηγούνται από τη διαφθορά έχουν αρνητική επίδραση. Ως εκ τούτου, οι οικονομικοί πόροι που δαπανώνται πέραν των βασικών αναγκών ασφαλείας οδηγούν σε μία άσκοπη σπατάλη πόρων. Από άλλη σκοπιά, οι αμυντικές δαπάνες μπορούν να έχουν και αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, στις οποίες αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό κόστος ευκαιρίας. Το βασικό επιχείρημα για τις αμυντικές δαπάνες είναι η διασφάλιση της εθνικής ασφαλείας, η οποία επιτρέπει τις παραγωγικές οικονομικές δραστηριότητες χωρίς το φόβο εξωτερικών απειλών, επηρεάζοντας έτσι θετικά την μεγέθυνση σε μακροχρόνιο ορίζοντα. Ωστόσο, από την άλλη πλευρά, οι υπερβολικές αμυντικές δαπάνες μπορεί να οδηγήσουν σε πόλεμο ή τουλάχιστον σε ένα πολεμικό περιβάλλον, στο οποίο η μεγέθυνση διακυβεύεται, δεδομένης και της αύξησης της φορολογίας για την εξυπηρέτησή τους. Στο πλαίσιο αυτών των θεωρητικών προσεγγίσεων, οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί στο πεδίο αυτό έχουν τεκμηριώσει τόσο θετική όσο και αρνητική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών, ενώ αρκετοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει σημαντική σχέση μεταξύ τους (Χαραλαμπίδης, 2017, σσ. 20-21).

Στο παρακάτω πίνακα φαίνονται τα ποσά που αφιερώνει στις αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ η Ελλάδα.

Πίνακας 2 Αμυντικές δαπάνες Ελλάδας εκφρασμένες ως % του ΑΕΠ και σε ευρώ (πηγή: SIPRI²)

ΕΤΟΣ	ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ (ΕΤΗΣΙΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ)	ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΣΕ ΤΡΕΧΟΝ ΝΟΜΙΣΜΑ (ΕΥΡΩ)
2008	3,00%	7.218.700.000
2009	3,20%	7.660.100.000
2010	2,70%	6.163.900.000
2011	2,50%	5.128.000.000
2012	2,40%	4.603.600.000
2013	2,40%	4.259.252.000
2014	2,30%	4.169.100.000
2015	2,50%	4.344.500.000
2016	2,50%	4.488.200.000
2017	2,50%	4.539.900.000
2018	2,40%	4.428.600.000

Σύμφωνα με το πίνακα παρατηρείται ότι οι δαπάνες έχουν μειωθεί σταθερά στα χρόνια της ύφεσης μεταξύ 2008-2018. Μεταξύ της 4ετίας 2008-2011 παρατηρείται μείωση των αμυντικών δαπανών σε τρέχουσες τιμές ΑΕΠ κατά -28,96%. Τις χρονιές μεταξύ 2012 έως 2015 το ποσοστό μειώνεται και άλλο κατά 5,62%, ενώ τη 3ετία μεταξύ 2016-2018 η μείωση των αμυντικών δαπανών σε ποσοστό του ΑΕΠ είναι αρκετά πιο μικρή με τιμή -1,33%. Αξίζει να αναφερθεί πως το μεγαλύτερο ποσοστό για αμυντικές δαπάνες σε ποσοστό του ΑΕΠ που αφιερώθηκε τα χρόνια της μεγάλης κρίσης είναι το 2009 με ποσοστό 3,2% του ΑΕΠ δηλαδή σε 7δισ περίπου. Αυτό εξηγείται και από το γεγονός πως το 2009 η κρίση ήταν ακόμα σε πρωταρχικό στάδιο. Το μικρότερο ποσοστό που αφιέρωσε η χώρα σε αμυντικές δαπάνες είναι τη χρονιά του 2014 με ποσοστό 2,3% του ΑΕΠ, δηλαδή 4δισ περίπου. Σε αυτό το χρονικό σημείο η χώρα έχει εισέλθει σε βαθιά κρίση και το μεταναστευτικό ζήτημα έχει κάνει αισθητή τη παρουσία του. Συνεπώς πολλές δαπάνες πηγαινούν και στη μεταναστευτική κρίση για την αντιμετώπιση της. Είναι άξιο αναφοράς πως τη δεκαετία μεταξύ 1998-2008 τα ποσά που δαπανούνταν για αμυντικές δαπάνες κυμαίνονταν σε χαμηλά επίπεδα. Αύξηση παρατηρείται γενικά από το 2006 και έπειτα με το 2009 να έχουμε ξανά σημαντικό ποσό για αμυντικές δαπάνες. Η αύξηση από το 1998 έως το 2008 είναι της τάξης του 72,53%.

Μετά την ανάλυση του παραπάνω πίνακα, η μελέτη θα εστιάσει στην κύρια έρευνα όπου και θα μελετηθεί η σχέση των δύο μεταβλητών των αμυντικών δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ και του χρέους σε τιμές ΑΕΠ καθώς και των αμυντικών δαπανών και της οικονομικής μεγέθυνσης με στόχο να απαντηθεί αν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ των δύο τελευταίων.

Με τον όρο συσχέτιση (Correlation) εννοούμε το βαθμό στον οποίο συμμεταβάλλονται δύο ποσοτικές μεταβλητές με την προϋπόθεση πως η σχέση τους είναι γραμμική. Η συνήθης παραδοχή που γίνεται για τη σχέση δύο ποσοτικών μεταβλητών X και Y είναι ότι αυτή είναι γραμμική (δηλαδή ότι οι δύο μεταβλητές συμμεταβάλλονται μονότονα) . (Γναρδέλης, 2013, σ. 555). Η συσχέτιση δύο ποσοτικών μεταβλητών X και Y προσδιορίζεται αριθμητικά μέσω του συντελεστή συσχέτισης του Pearson. Το εύρος των δυνατών τιμών που παίρνει ο συντελεστής αυτός είναι το διάστημα $\{-1,1\}$. Οι τιμές -1 και 1 προκύπτουν όταν υπάρχει πλήρης γραμμική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών X και Y. Όσο η σχέση μεταξύ των X και Y αποκλίνει από τη πλήρη γραμμικότητα η τιμή του Pearson τείνει να απομακρύνεται

² SIPRI Military Expenditure Database (<https://www.sipri.org/databases/milex>)

από τις τιμές -1 και 1 και να πλησιάζει το 0. Όταν οι τιμές της Y τείνουν να αυξάνουν όσο αυξάνουν και οι αντίστοιχες τιμές της X η τιμή του Pearson είναι θετική και οι μεταβλητές χαρακτηρίζονται θετικά συσχετιζόμενες. Στην αντίστροφη περίπτωση όπου οι τιμές της Y ελαττώνονται όσο οι τιμές της X αυξάνουν ο συντελεστής συσχέτισης Pearson παίρνει αρνητικές τιμές και οι δύο μεταβλητές χαρακτηρίζονται αρνητικά συσχετιζόμενες αν η τιμή του Pearson είναι μηδέν τότε μεταξύ των δύο μεταβλητών δεν υπάρχει γραμμική σχέση (Γναρδέλης, 2013, σσ. 557-558).

Για να εξεταστεί η ύπαρξη σχέσης μεταξύ της μεταβλητής αμυντικές δαπάνες που δαπανεί ετησίως σε ευρώ (**milexpeuro**) και της μεταβλητής οικονομική μεγέθυνση (ΑΕΠ ετήσιες μεταβολές όγκου% - **fingrowth**) θα χρησιμοποιηθεί ο συντελεστής Pearson του οποίου έγινε ανάλυση πιο πάνω. Η ανάλυση γίνεται με τη βοήθεια του στατιστικού προγράμματος SPSS. Το SPSS είναι μια ισχυρή πλατφόρμα στατιστικού λογισμικού. Αναλύει μεγάλα σύνολα δεδομένων και κάνει πιο εύκολη τη κατανόηση τους. Με τις δυναμικές του αναλύσεις αστικοποιεί εύκολα τα δεδομένα εξάγει τα αποτελέσματα με μορφή αναφοράς (report) (IMB, 2020).

Έπειτα από τον έλεγχο των προϋποθέσεων της χρήσης του συντελεστή Pearson το πρόγραμμα έδωσε τα αποτελέσματα με τη μορφή πίνακα όπως φαίνεται παρακάτω. Στη συνέχεια θα γίνει με την ίδια μέθοδο συσχέτιση μεταξύ των ετησίων αμυντικών δαπανών σε ευρώ (**milexpeuro**) και του χρέους σαν ποσοστό του ΑΕΠ (**debtataep**) για να εξετάσουμε αν οι αμυντικές δαπάνες επιδρούν ή όχι και ως ποια κατεύθυνση στο χρέος της Ελλάδας.

Ανάλυση συσχέτισης των μεταβλητών **milexpeuro** και **fingrowth** με τον συντελεστή Pearson

		milexpeuro	Fingrowth
milexpeuro	Pearson Correlation	1	-,249
	Sig. (2-tailed)		,460
	N	11	11
fingrowth	Pearson Correlation	-,249	1
	Sig. (2-tailed)	,460	
	N	11	11

Για να υπάρχει μια στατιστικά σημαντική σχέση ή όχι θα πρέπει να συγκρίνουμε με τα αποτελέσματα σημαντικότητας όπως φαίνεται και στο πίνακα. Το εύρος τιμών του συντελεστή Pearson κυμαίνεται μεταξύ -1, 0, +1. Το (-1) όπως ήδη αναφέρθηκε και δείχνει μια τέλεια αρνητική σχέση. Ενώ το (+1) μια τέλεια θετική σχέση. Το (0) δείχνει μηδενική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Ο συντελεστής Pearson βάση των αποτελεσμάτων είναι -0,249. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει αρνητική σχέση μεταξύ της μεταβλητής milexpeuro και της μεταβλητής fingrowth, ταυτόχρονα όμως η σχέση είναι μικρή αφού είναι της τάξης μεταξύ 0,21-0,40 που υποδηλώνει μικρή σχέση σύμφωνα με τον (Κατσίης, Σιδερίδης, & Εμβαλωτής, 2010). Αυτό σημαίνει ότι όταν αυξάνεται η μία μεταβλητή για παράδειγμα η milexpeuro ταυτόχρονα η άλλη μειώνεται και το αντίστροφο. Οι στατιστικές υποθέσεις που εξετάσαμε εδώ είναι:

H0: Δεν υπάρχει σχέση μεταξύ αμυντικών δαπανών και ετησίων μεταβολών του ΑΕΠ

He: Υπάρχει σχέση μεταξύ αμυντικών δαπανών και ετησίων μεταβολών του ΑΕΠ

Στη συνέχεια για να εξετάσουμε την ύπαρξη σχέσης μεταξύ της μεταβλητής αμυντικές δαπάνες που δαπανεί ετησίως σε ευρώ (**milexpeuro**) και της μεταβλητής χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ (**debtataep**) θα χρησιμοποιηθεί για ακόμη μια φορά ο συντελεστής Pearson.

Ανάλυση συσχέτισης των μεταβλητών **milexpeuro** και **debtataep** με τον συντελεστή Pearson

		milexpeuro	Debtataep
milexpeuro	Pearson Correlation	1	-,937**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	11	11
debtataep	Pearson Correlation	-,937**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	11	11

Παρατηρείται ότι ο συντελεστής Pearson δείχνει αρνητική συσχέτιση για την περίοδο 2008-2018 για τις μεταβλητές αμυντικές δαπάνες, που δαπανάει ετησίως σε ευρώ, και του χρέους σαν ποσοστό του ΑΕΠ και ανέρχεται σε -0,937. Παράλληλα βάσει κλίμακας σύμφωνα με τον Κατσή, 2010 (Κατσή, Σιδερίδης, & Εμβαλωτής, 2010) ως προς τον βαθμό συσχέτισης είναι εμφανές ότι ανήκει στην κλίμακα >0.81 που υποδηλώνει πολύ ισχυρή σχέση. Αυτό δείχνει μια αρνητική ισχυρή σχέση και υποδηλώνει ότι όσο το χρέος αυξάνεται, οι αμυντικές δαπάνες μειώνονται και το αντίστροφο. Αυτό έχει βάση αν αναλογιστεί κανείς πως όσο πιο μεγάλο είναι το χρέος μιας χώρας τόσο πιο λίγους πόρους αφιερώνει σε αμυντικές δαπάνες εφόσον δεν υπάρχει χρηματοπιστωτική ικανότητα.

Οι στατιστικές υποθέσεις που εξετάσαμε εδώ είναι:

H0: Δεν υπάρχει σχέση μεταξύ αμυντικών δαπανών και χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ

Hε: Υπάρχει σχέση μεταξύ αμυντικών δαπανών και χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ

3.1.2. Πορίσματα

Εν κατακλείδι είναι φανερό πως παρά τα τόσα χρόνια που η Ελλάδα έχει τα πρωτεία ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ και του NATO στο θέμα των εξοπλισμών και πόσο μάλλον των αμυντικών δαπανών, τα χρόνια της μεγάλης κρίσης αυτό ελαττώθηκε δραστικά. Μπορεί τις προηγούμενες δεκαετίες και ειδικότερα τις χρονιές μεταξύ 1985 έως 1994 να υπήρξε ραγδαία αύξηση των εξοπλισμών η οποία να επηρέασε σημαντικά την οικονομική μεγέθυνση της χώρας, παρόλαυτα όμως τώρα, τα χρόνια της δεκαετίας που πέρασε τα ποσά για αμυντικές δαπάνες μειώθηκαν αισθητά. Παρατηρείται ότι παρά τη μεγάλη κρίση όμως ακόμα η χώρα ένιωθε την ανάγκη έστω και ένα 4% του ΑΕΠ της να το αφιερώνει στην άμυνα της. Θα μπορούσε να το αφιερώσει καλύτερα σε άλλους τομείς; Ίσως να ήταν πιο θεμιτό να δαπανηθούν αυτά τα χρήματα σε τομείς όπως η υγεία και η εκπαίδευση ή σε θέματα που άπτονται του περιβάλλοντος ή της μεταναστευτικής κρίσης. Για την Ελλάδα όμως η κατάσταση είναι πιο πολύπλοκη και πάντα θα αφιερώνει δαπάνες στην άμυνα της ειδικά με τις συνεχείς και καθημερινές εναέριες παραβιάσεις από πλευράς Τουρκίας και την αναθεωρητική πολιτική της γείτονα χώρας καθώς επίσης και εξαιτίας των άλλων διαφορών της με τη Τουρκία στο Αιγαίο.

Το χρέος όμως που κορυφώθηκε την δεκαετία 2008-2018 όπως αποδείχθηκε και από τη δεύτερη συσχέτιση που πραγματοποιήθηκε επηρέασε ελάχιστα το ποσοστό αμυντικών δαπανών που αφιερώνει η χώρα. Το παραπάνω βασίζεται στη λογική πως ενώ το χρέος αυξάνεται οι αμυντικές δαπάνες επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό αρνητικά. Όσο το χρέος αυξάνεται η χώρα αδυνατεί να το αποπληρώσει και δανείζεται, είναι κατανοητό πως σε μια τέτοια συνθήκη αδυνατεί να δαπανήσει μεγάλα ποσοστά του προϋπολογισμού της για αμυντικές δαπάνες. Είναι πιο αναγκαία σε μια περίοδο τέτοιας ύφεσης να δαπανούνται πόροι σε σημαντικότερους τομείς της κοινωνίας.

Η οικονομική μεγέθυνση, όπως αυτή αποδείχθηκε από τη πρώτη συσχέτιση που αναλύθηκε έχει μικρή σχέση με το ποσοστό που δαπανεί η χώρα για αμυντικό εξοπλισμό. Αυτό συνεπάγεται πως τη δεκαετία που εξετάζεται, μεταξύ 2008-2018, τα ποσοστά που δαπανήθηκαν για αμυντικό εξοπλισμό δεν επηρέασαν ελάχιστα την οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Είναι σαφές πως οικονομική μεγέθυνση εν μέσω οικονομικής κρίσης είναι δύσκολο να φανεί για αυτό το λόγο εξετάστηκε και η μεταβλητή του

χρέους. Η χώρα είναι σχετικά στάσιμη αυτή τη περίοδο συγκριτικά με παλαιότερες περιόδους, ως προς οικονομική μεγέθυνση επομένως και το ποσοστό που αφιέρωσε για αμυντικές δαπάνες δεν επηρέασε το ποσοστό μεταβολής του ΑΕΠ.

Επομένως, από την ανάλυση που έγινε στις μεταβλητές χρέος και αμυντικές δαπάνες καθώς και οικονομική μεγέθυνση και αμυντικές δαπάνες, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των δύο πρώτων και μικρή στις δύο δεύτερες. Το κεντρικό ερώτημα που αφορούσε στον αν οι αμυντικές δαπάνες έχουν αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση απαντάται από τις αναλύσεις πως δεν έχει αντίκτυπο. Άρα η κεντρική θέση καταλήγει πως είναι αρνητική η επίδραση των αμυντικών δαπανών στην οικονομική μεγέθυνση της χώρας κατά τα έτη 2008-2018.

Συμπεράσματα

Στη μελέτη που πραγματοποιήθηκε έγινε προσπάθεια μελέτης της σχέσης μεταξύ αμυντικών δαπάνων και οικονομικής μεγέθυνσης της Ελλάδος καθώς και του αντίκτυπου που έχουν αυτές στην οικονομική μεγέθυνση για το χρονικό διάστημα 2008-2018. Κύριο μέλημα της Ελλάδα όπως και των υπολοίπων κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του NATO είναι να διατηρήσουν την εθνική τους κυριαρχία εξασφαλίζοντας έτσι την εθνική τους ασφάλεια. Κάθε κράτος έχει ως ύψιστο αγαθό την εθνική τους ασφάλεια. Για να θεωρείται ένα κράτος ασφαλές πρέπει να διασφαλίζει την επικράτεια του και την ευημερία των πολιτών του. Όσο αυτά δεν απειλούνται το κράτος παραμένει ασφαλές. Πως όμως ένα κράτος σε ένα τόσο συγκρουσιακό διεθνές περιβάλλον μπορεί να μείνει ασφαλές; Παρά το ότι μετά το Ψυχρό Πόλεμο τα κράτη έχουν σταματήσει τις τεράστιες δαπάνες για στρατιωτικούς εξοπλισμούς, εφόσον ζούμε σε ένα κόσμο δημοκρατιών με κανόνα πως οι δημοκρατίες δε πολεμούν δημοκρατίες, εύκολα παρατηρούμε πως όλες οι χώρες δαπανούν ένα ποσοστό του προϋπολογισμού του για στρατιωτικές δαπάνες και δη για αμυντικές. Η άμυνα είναι άλλωστε που αποτρέπει τον «αντίπαλο» να σου επιτεθεί, λειτουργεί επομένως αποτρεπτικά. Για το λόγο αυτό τα κράτη φροντίζουν να συντηρούν και να αναβαθμίζουν τον αμυντικό τους εξοπλισμό αφιερώνοντας σημαντικούς πόρους. Όλες οι χώρες του NATO και τις Ε.Ε. υποχρεούνται να είναι τουλάχιστον 2% του ΑΕΠ τους με αυτές να δαπανούν ακόμα και λιγότερο. Μέσα σε όλο αυτό το μηχανισμό η Ελλάδα κατέχει μια ελάχιστη επίζηλη θέση. Η χώρα μας είναι «καταδικασμένη» λόγω της γεωπολιτικής και γεωστρατηγική της θέσης να αποτελεί το θησαυρό της Μεσογείου. Όλοι έχουν συμφέροντα στις θάλασσες της και αποτελεί τη «πόρτα» ανάμεσα σε Δύση και Ανατολή. Μέσα σε όλη αυτή την ιστορία η χώρα είναι καταδικασμένη γεωγραφικά να έχει απέναντί της τον αιώνιο αντίπαλό της. Ελλάδα και Τουρκία αριθμούν πολλούς αιώνες «έχθρας». Οι άλυτες διαφορές τους είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της εξωτερικής πολιτικής του για πολλά χρόνια ακόμα και μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, ύστερα και από τη συνύπαρξη και των δύο στο NATO. Η Ελλάδα άλλωστε θεωρεί τη Τουρκία για τα συμφέροντα της μεγάλο αντίπαλο στο NATO. Οι διαφορές τους πολλές και με πολλές σημαντικές κρίσεις στα σύγχρονα χρόνια. Το 1976 με το Χόρα αποφεύχθηκε μεγάλη σύγκρουση μεταξύ των δύο. Ύστερα το Μάρτη του 1987 παραλίγο να έλθουν σε ένοπλη σύγκρουση με το Σισμικ και το 1996 με τη κρίση των Ιμίων. Γίνεται κατανοητό πόσες φορές οι δυο χώρες έχουν βρεθεί στα πρόθυρα πολέμου. Αγιάτρευτη πληγή παραμένει η εισβολή στη Κύπρο που είναι και βασική άλυτη διαφορά για χρόνια όπως επίσης τα όρια της αιγιαλίτιδας ζώνης στο Αιγαίο καθώς θεωρείται και ζήτημα casus belli για τους Τούρκους και γενικά τα συμφέροντα στο Αιγαίο. Η Τουρκία μάλιστα, έχει υιοθετήσει μια αναθεωρητική και προκλητική θα έλεγε κάποιος πολιτική ειδικότερα απέναντι στην Ελλάδα. Εναέριες παραβιάσεις καταγράφονται καθημερινά μέχρι και σήμερα. Έτσι, αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η Ελλάδα να αποτελεί τη νούμερα ένα χώρα που δεν έχει μειώσει όσο οι άλλες τις αμυντικές της δαπάνες, αντιθέτως βρίσκονται στην πολιτική ατζέντα της εκάστοτε κυβερνήσεως. Τα ποσοστά παραμένουν υψηλά ειδικά τις δεκαετίες 1980-2000. Πως αλλιώς άλλωστε θα μπορούσε να «απαντήσει» στους φρενήρεις εξοπλισμούς της γείτονα χώρας. Παράλληλα αντιμετωπίζει ζητήματα και με τα Σκόπια και την Αλβανία που επαφίενται της ευκαιρίας να διεκδικήσουν ιστορία και ελληνική επικράτεια.

Στην έρευνα έγινε βιβλιογραφική επισκόπηση παλαιότερων μελετών γύρω από το πώς επηρεάζουν οι αμυντικές δαπάνες και οι στρατιωτικές δαπάνες γενικότερα την οικονομική μεγέθυνση των χωρών και της Ελλάδος ειδικότερα αφού έχει κινήσει το ενδιαφέρον σε πολλούς μελετητές. Εξαιτίας της μικρής της οικονομικής δυνατότητας και έκτασης τα ποσοστά για άμυνα έχουν κερδίσει το ενδιαφέρον των μελετητών και έχουν αναπτυχθεί πολλά μοντέλα για να βρεθεί η θετική ή αρνητική μελέτη των δύο μεταβλητών.

Η συγκεκριμένη μελέτη εστιάζει στο ερώτημα αν οι αμυντικές δαπάνες έχουν αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Η τρέχουσα περίοδος μελέτης, μεταξύ 2008-2018 συνέπεσε με την κρίση εθνικού χρέους για την Ελλάδα η οποία απεδείχθη ιδιαίτερα επώδυνη για τη χώρα αφού από το 2008 και έπειτα άρχισε να βυθίζεται σε περίοδο βαθιάς ύφεσης. Βάσει αυτού του δεδομένου εξετάστηκε και οι σχέση χρέους και αμυντικών δαπανών ώστε να δούμε αν το πρώτο είχε αντίκτυπο στις αμυντικές δαπάνες. Η ανάλυση αυτής της συσχέτισης έγινε περισσότερο για να κατανοηθεί καλύτερα η σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και αμυντικών δαπανών.

Αναλυτικότερα για το χρέος, αξίζει να αναφερθεί πως οι ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν με σκοπό τη διάσωση της Ελλάδας όπως για παράδειγμα τα δάνεια του ΔΝΤ και τα προγράμματα λιτότητας είχαν και αρνητικές συνέπειες και οδήγησαν τη χώρα σε μια συνεχόμενη παρατεταμένη ύφεση για πολλά χρόνια. Πράγμα, το οποίο εύκολα φαίνεται στην ανάλυση μας από τη μεταβολή στους ρυθμούς του ΑΕΠ. Στη στατιστική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στη μελέτη για τις μεταβλητές χρέος και αμυντικές δαπάνες η σχέση που προέκυψε είναι πως οι δύο μεταβλητές έχουν ισχυρή αρνητική συσχέτιση. Αυτό σημαίνει πως όσο αυξάνεται το χρέος της χώρας οι αμυντικές δαπάνες αντιδρούν αντίθετα, δηλαδή μειώνονται. Εύκολα αντιληπτό, αν σκεφτεί κάποιος το μέγεθος της ύφεσης και του χρέους της χώρας το οποίο δε της επέτρεψε να δαπανεί τεράστια ποσοστά του προϋπολογισμού της για αμυντικό εξοπλισμό. Αξίζει, να παρατηρήσουμε πως ακόμα και έτσι η χώρα δαπανεί ένα σεβαστό ποσοστό της τάξεως του 2,6% (μέσος όρος) για αμυντικές δαπάνες αγγίζοντας έτσι και το στόχο που έχει ορίσει το ΝΑΤΟ ως προς το 2% που οφείλουν τα κράτη-μέλη να αφιερώνουν ως ποσοστού του ΑΕΠ τους.

Στη συνέχεια, η έρευνα εστίασε στη στατιστική ανάλυση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και αμυντικών δαπανών για τα έτη 2008-2018, που περιστρέφεται και το κεντρικό ερώτημα. Από την στατιστική εξέταση των δύο μεταβλητών οικονομική μεγέθυνση και αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ έγινε διαπίστωση ότι υπάρχει αρνητική επίδραση μεταξύ τους αλλά με μικρή επίπτωση της μίας στην άλλη. Αυτό σημαίνει ότι οι ετήσιες δαπάνες που αφιερώνει στην άμυνά της η Ελλάδα όσο αυξάνονται μειώνουν την ετήσια ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ και άρα την οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Το ποσοστό όμως είναι πολύ μικρό επομένως ο αντίκτυπος αμυδρός. Η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα πως οι αμυντικές δαπάνες κατά τη περίοδο 2008-2018 δεν έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Άρα δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ των δύο, της οικονομικής μεγέθυνσης και των αμυντικών δαπανών.

Η μελέτη θέτει πολλά ερωτήματα γύρω από το πώς επηρεάζουν οι αμυντικές δαπάνες της οικονομική μεγέθυνση μιας χώρας. Η έρευνα απέδειξε πως τη περίοδο 2008-2018 της μεγάλης οικονομικής κρίσης δεν υπήρξε αντίκτυπος στην οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Μελέτες επί μελετών όμως έχουν θέσει στο επίκεντρο την Ελλάδα εξαιτίας του μεγάλου ποσοστού που δαπανεί για αμυντικό εξοπλισμό και αν αυτό είναι σωστό και πόσο την επηρεάζει. Η οικονομία τώρα λειτουργεί διαφορετικά γιατί η χώρα είναι σε ύφεση. Υπάρχει η θεωρία πως ίσως θα έπρεπε η χώρα να δαπανεί λιγότερα κονδύλια για αμυντικές δαπάνες λόγω κρίσης. Αυτό μακροπρόθεσμα ίσως να είχε θετικά οφέλη για την Ελλάδα αφού θα την βοηθούσε να ανακάμψει από την κρίση επενδύοντας χρήματα σε άλλους τομείς ανάπτυξης. Κάποιοι από αυτούς ίσως ήταν ο τουρισμός, η παραγωγή ενέργειας, εγχώριας βιομηχανίας ή και αμυντικής βιομηχανίας που θα έφερνε επιπλέον έσοδα στο κράτος. Ειδικά δε, αν αφιέρωνε επενδυτικά κεφάλαια σε αμυντική βιομηχανία ίσως σε βάθος χρόνου να είχε πολύπλευρα οφέλη. Κάποια από αυτά θα μπορούσαν να είναι μείωση του ποσοστού ανεργίας, εξειδίκευση σε νέες τεχνολογίες, εξαγωγές τεχνολογίας και το σημαντικότερο σταδιακή ανεξάρτηση αγοράς οπλικών συστημάτων από τρίτες χώρες. Όλα τα παραπάνω οδηγούν σταδιακά και σε οικονομική ανάπτυξη και οικονομική μεγέθυνση.

Αυτό βέβαια δεν μπορεί να γίνει μακροπρόθεσμα για πολλά χρόνια διότι αφενός η χώρα βρίσκεται σε οικονομική κρίση με το εξωτερικό χρέος της συνεχώς να αυξάνεται αφετέρου όπως έχει ήδη διατυπωθεί σε προηγούμενη ενότητα η γεωγραφική θέση της Ελλάδας και οι σχέσεις της με τις γειτονικές χώρες δεν τις επιτρέπουν περαιτέρω μείωση. Επιπλέον, λόγω του ότι η Ελλάδα δεν διαθέτει την απαραίτητη υλικοτεχνική δομή (αμυντική βιομηχανία) όπως άλλες χώρες στην παραγωγή οπλικών συστημάτων καταφεύγει στην εισαγωγή τους από τρίτες χώρες όπως είναι για παράδειγμα η Αμερική, Γερμανία και Γαλλία. Ίσως, αυτό σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό ευθύνεται για την άυξηση του εξωτερικού χρέους λόγω της περαιτέρω ανάγκης χρηματοδότησης των εν λόγω δαπανών.

Η χώρα παρά την οικονομική κρίση όπως προείπαμε όμως, για να δείχνει πως διαθέτει αποτρεπτική δύναμη συνεχίζει τις δαπάνες για άμυνα. Αυτό επηρεάζει ίσως αρνητικά σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση και επηρέασε την οικονομική δυνατότητα της Ελλάδας σε πολλούς τομείς και θεωρείται ότι είναι ένας από τους κυριότερους λόγους που μείωσε τα ποσά που αφιερώνει ετησίως στις αμυντικές της δαπάνες.

Οι συνέπειες των αμυντικών της δαπανών για το διάστημα της μελέτης 2008-2018 έδειξαν για την Ελλάδα:

1. Την αύξηση φορολογίας πολιτών με σκοπό την αποπληρωμή αμυντικών δαπανών που αυτό μείωσε το διαθέσιμο εισόδημα των πολιτών και την αποταμίευση.
2. Οι πόροι που διαθέτει για την άμυνα μειώνουν την δυνατότητα να διατεθούν σε πιο παραγωγικούς τομείς κοινωνικής ευημερίας όπως είναι η υγεία και εκπαίδευση (κόστος ευκαιρίας).
3. επιδρούν αρνητικά στην εξίσωση του ετήσιου κρατικού προϋπολογισμού και συγκεκριμένα στα δημοσιονομικά ελλείματα, αφού αυξάνουν τη ζήτηση και λόγω του ήδη αυξημένου οικονομικού χρέους η Ελλάδα αναγκάζεται να ζητήσει δάνεια με επαχθείς όρους για να καλύψει αυτά τα ελλείματα.

Καταλήγουμε στο συμπέρασμα επομένως πως δεν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια για τα έτη 2008-2018 μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και αμυντικών δαπανών και πως η αρχική κεντρική θέση ότι υπάρχει αρνητική επίδραση μεταξύ των δύο μεταβλητών ισχύει αλλά όχι σε τέτοιο σημείο που να καθιστά πρόβλημα τα κονδύλια που δαπανήθηκαν τη τελευταία δεκαετία για άμυνα. Θεωρητικά βρίσκονται σε επιτρεπτά όρια.

Μέσα από συνεχή έρευνα αξίζει να μελετηθεί πως θα συνεχίσουν να δαπανούνται χρήματα για αμυντικές και στρατιωτικές δαπάνες από πλευράς Ελλάδας. Σε ένα συνεχόμενα μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον και με τις εξελίξεις να τρέχουν είναι πολύ σημαντική μια τέτοια προσέγγιση. Ειδικότερα τη δεκαετία που ακολουθεί αξίζει να μελετηθεί αν και κατά πόσον θα αυξηθούν οι αμυντικές δαπάνες, ειδικότερα μετά τις εντεινόμενες προκλήσεις από πλευράς Τουρκίας και στη Κυπριακή ΑΟΖ και στη Μεσόγειο γενικότερα καθώς και τις δηλώσεις της για νησιά ελληνικά που της ανήκουν και το ρόλο και των δύο χωρών στη Λιβύη. Προτείνεται για έρευνα εφόσον η Ελλάδα θεωρητικά βρίσκεται σε αναπτυξιακή σχεδόν τροχιά να μελετηθεί εκ νέου η σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ποσοστού που δαπανάται για αμυντικό εξοπλισμό καθώς ο ρυθμός που θα πάρει πάλι το ποσοστό για άμυνα και στρατιωτικές δαπάνες γενικότερα. Επίσης, πως το χρέος επηρεάζει και στην δεκαετία που θα ακολουθήσει. Επίσης, νέες βάσεις για έρευνα θα μπορούσαν να προσεγγίσουν κατά πόσον καθίσταται δυνατό οι επενδύσεις στην αμυντική βιομηχανία βοηθούν την οικονομική μεγέθυνση σε αντίθεση με αγορά εξοπλισμού σε τρίτες χώρες. Έτσι, μειώνεται και το εξωτερικό χρέος δανεισμού και μπορεί οι δαπάνες για άμυνα να καλυφθούν από την εγχώρια οικονομία. Επομένως, μπορεί να εξεταστεί αν υπάρχει σύνδεση μεταξύ επενδύσεων στην αμυντική βιομηχανία και οικονομικής μεγέθυνσης. Τέλος, προτείνεται να καθιερωθεί ένα συγκεκριμένο μοντέλο ανάλυσης για να παρέχεται στους μελετητές ένα καθολικό εργαλείο συσχετισμού τέτοιων μεταβλητών όπως αυτές που εξετάστηκαν σε αυτή την έρευνα, των αμυντικών δαπανών και της οικονομικής μεγέθυνσης (καθώς και του χρέους) καθότι στο παρελθόν πολλοί μελετητές δεν κατάφεραν να συγκεκριμενοποιήσουν ένα μοντέλο συσχέτισης και ο καθένας υιοθετούσε μια δική του προσέγγιση χωρίς να υπάρχει και γενική καθολική άποψη αν τελικά οι αμυντικές δαπάνες έχουν αρνητικό ή θετικό αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση μιας χώρας, αναλύοντας διάφορους προσδιοριστικούς παράγοντες. Η μελέτη αυτή μπορεί να δώσει πολλά στο μέλλον ειδικά για μια χώρα όπως η Ελλάδα.

Κατάλογος πηγών

- Chan, S. (1987). *Expenditures and Economic Performance*. Washington: Washington: US Arms Control and Disarmament Agency.
- Deger, S. (1986). Economic development and defense expenditure. *Economic Development and Cultural Change*, 179-196.
- Desli, E., Gkoulgoutsika, A., & Katrakilidis, C. (2017). Investigating the Dynamic Interaction between Military Spending and Economy Growth. *Review of Development Economics*, 511-526.
- Dunne, J. P. (2005). Models of military expenditure and growth: A critical review. *Defence and Peace Economics*, 449-461.
- IMB. (2020). *Why SPSS Statistics?* Ανάκτηση Ιανουάριος 2, 2020, από IBM SPSS Statistics: www.ibm.com
- Kollias, C. (2004). The Greek-Turkish Rapprochement, the Underlying Military Tension And Greek Defence Spending. *Turkish Studies*, 99-116.
- Kollias, C., & Paleologou, S.-M. (2003). Domestic political and external security determinants of the demand for greek military expenditure. *Defence and Peace Economics*, σσ. 437-445.
- Kollias, C., & Paleologou, S.-M. (2003, December). Domestic Political and External Security Determinants of the Demand for Greek Military Expenditure. *Defence and Peace Economics*, σσ. 437-445.
- Kollias, C., Manolas, G., & Paleologou, S.-M. (2004). Military expenditure and government dept in greece: Some preliminary empirical findings. *Defence and Peace Economics*, 189-197.
- NATO. (2017, March 13). *Defence Expenditure of NATO Countries (2009-2016)*. Ανάκτηση October 20, 2019, από Press Release Communiqué de presse: www.nato.int
- Parker, D., & Mobey, A. (2004). Action Research to Explore Perceptions of Risk in Project Management. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 18-32.
- Thompson, E. (1974). Taxation and national defense. *Journal of Political Economy*, 755-782.
- Αναστόπουλος, Μ. (2017, Μάρτιος 28). *Η σχέση χρέους προς ΑΕΠ*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 20, 2019, από www.protagon.gr: www.protagon.gr
- Αντωνάκης, Ν. (2001). *Αναπτυξιακές Επιδράσεις των αμυντικών δαπανών στην Ελλάδα, Θεωρητική και Οικονομετρική Διερεύνηση*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδάνος.
- Αντωνάκης, Ν. (2002). *Εφαρμογές Οικονομικών της Άμυνας στην Ελληνική Οικονομία*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Γναρδέλης, Χ. (2013). *Ανάλυση Δεδομένων με το IBM SPSS Statistics 21*. Αθήνα: Παπαζήση ΑΕΒΕ.

- ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Η. (2019, Νοέμβριος 17). *ΟΟΣΑ: Οι μεταβολές που επέφερε η κρίση στα δημοσιονομικά της Ελλάδας*. Ανάκτηση από www.kathimerini.gr:
<https://www.kathimerini.gr/1052174/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/oosa-oi-metavoles-poy-epefere-h-krish-sta-dhmosionomika-ths-elladas>
- Καλαϊτζιδάκης, Π., & Καλυβίτης, Σ. (2008). *Οικονομική Μεγέθυνση: Θεωρία και Πολιτική*. Αθήνα: Κρητική ΑΕ.
- Καραμούζης, Ν. (2019, Μάρτιος 23). *Eurobank: Γιατί η Ελλάδα βούλιαξε στη κρίση και άργησε να βγει*. Ανάκτηση Νοέμβριος 25, 2019, από [iefimerida](http://iefimerida.gr):
<https://www.iefimerida.gr/news/487674/eurobank-giati-i-ellada-voyliaxe-stin-krisi-kai-argise-na-vgei-pdf>
- Καρκαγιάννης, Κ. (2011, Νοέμβριος 20). *Η ακτινογραφία της κρίσης χρέους στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη*. Ανάκτηση από www.kathimerini.gr:
<https://www.kathimerini.gr/443332/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-aktinografia-ths-krishs-xreous-sthn-ellada-kai-thn-eyrwzwnh>
- Κατσίης, Α., Σιδερίδης, Γ., & Εμβαλωτής, Α. (2010). *Στατιστικές Μέθοδοι στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Κεβόρκ, Η., & Κόλλιας, Χ. (2018). *Κείμενα στην Οικονομική της Άμυνας και της Ασφάλειας*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Κόλλιας, Χ. (2017). *Οικονομική της Άμυνας*. Αθήνα: Τουρίκη.
- Νταβούτογλου, Α. (2010). *Το Στρατηγικό βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. Αθήνα : Ποιότητα.
- Στρατόπουλος, Γ. (2016, Μάιος 23). *Η ανατομία του δημοσίου χρέους*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 10, 2019, από [protagon](http://protagon.gr) : www.protagon.gr
- Τσάκογλου, Π., Οικονομίδης, Γ., Παγουλάτος, Γ., Τριαντόπουλος, Χ., & Φιλιππόπουλος, Α. (2016, Απρίλιος). *Πώς Έφτασε Η Ελλάδα Στα Μνημόνια; Μια ανάλυση των παραγόντων που οδήγησαν την οικονομία της χώρας στα πρόθυρα της κατάρρευσης*. Ανάκτηση από www.dianeosis.org: [https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonία/](https://www.dianeosis.org/2016/04/pos_ftasame_sta_mnimonია/)
- Χαραλαμπίδης, Σ. (2017). *Αμυντικές Δαπάνες- Εξωτερικό χρέος- Οικονομική Μεγέθυνση: Υπάρχει αιτιώδης σχέση; Μια εμπειρική έρευνα για Ελλάδα-Τουρκία-Κύπρο*. Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονικής, Ελλάδα.
- Χουτέα, Ε. (2018). <https://www.liberal.gr>. Ανάκτηση από <https://www.liberal.gr/apopsi/i-simasia-tis-geopolitikis-gia-tin-ellada-kai-oi-prokliseis-tis/197864>